

3 KRONIKA7I

2023

IZ ZGODOVINE ILIRSKE BISTRICE

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 3 – Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2024

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi:

Občina Ilirska Bistrica

OBČINA
ILIRSKA
BISTRICA

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Ilirska Bistrica v 70. letih 20. stoletja. Pogled na stavbe današnjega sodišča, banke, občine in pošte / Ilirska Bistrica in the 1970s. View of the buildings of today's courthouse, bank, municipality and post office (hrani /kept by: Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica).

Na zadnji strani/ Back cover: Vitraž na Gregorčičevi 15 v Ilirski Bistrici z grbom Ilirske Bistrice ter zastavami Avstro-Ogrske in Avstrijskega primorja, domnevno 70. leta 19. stoletja. Heraldične barve niso povsem točne. / Stained glass window at 15 Gregorčičeva Street in Ilirska Bistrica with the coat of arms of Ilirska Bistrica and the flags of the Austro-Hungarian Empire and the Austrian Littoral, presumably from the 1870s. Heraldic colours are not entirely accurate (foto / Photo: Marjan Krebelj).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ilirska Bistrica)(082)

IZ zgodovine Ilirske Bistrice / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2023. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 71, št. 3)

ISBN 978-961-6777-32-2
COBISS.SI-ID 169613571

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ilirska Bistrica – dva kraja, ena zgodovina445
	Ilirska Bistrica. Two places, one history447
Boris Golec:	Kdaj in zakaj je bilo Trnovo trg449
Vanja Kočever:	Kužna epidemija leta 1631 na Kranjskem in njena razširjenost ob zgornjem toku reke Reke471
Vanja Kočever:	Trnovsko župnišče kot prenočišče cesarja Karla VI. na potovanju ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728489
Damir Tulić, Mario Pintarić:	Altaristička i kiparska oprema župne crkve svetog Petra u Ilirskoj Bistrici519
Igor Gardelin:	Plemiška rodbina Porcia in zapuščina Hanibala Alfonza kneza Porcia na gradu Prem535
Boris Golec:	Dvorec Trnovo – tri razrešene neznanke: nastanek, izginotje in lokacija561
Boris Golec:	Skladatelj Fran Gerbič in Trnovo pri Ilirski Bistrici575
Aneja Rože:	Spominska obeležja Dragotinu Ketteju od pesnikove smrti do stote obletnice njegovega rojstva.....591
Bogdan Kolar:	Začetki ustanove notredamskih sester v Trnovem611
Nejc Bratina:	Delovanje telovadnega odseka Orel na Ilirskobistriškem623
Emilija Kastelic:	Arhitektura občine Ilirska Bistrica in okolice v obdobju fašizma631
Eda Belingar:	Načrtovanje palače nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici643
Urška Godina:	Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem. Umetniška dela v cerkvah na Ilirskobistriškem657
Irena Uršič:	Možje in fantje z Ilirskobistriškega v italijanski vojaški suknji. Med imeni pobeglih in mrtvih ter spomini preživelih679
Klemen Kocjančič:	Vojaške operacije v času nemške okupacije Ilirske Bistrice in okolice med drugo svetovno vojno.....703
Denis Cerkvenik:	Zaključni boji v okolici Ilirske Bistrice ob koncu druge svetovne vojne.....717
Tjaša Jakop:	Opis govora vasi Jelšane.....727

Jubilej

Vojko Čeligoj, raziskovalec ilirskobistriških korenin in skozi desetletja kronist bistriškega vsakdana s fotografskim aparatom v roki (<i>Dragica Jaksetič</i>)735
--

Ocene in poročila

Janez Bilc: Kronika fare trnovske na Notranjskem (<i>Bogdan Kolar</i>).....	737
Vlasta Beltram: Svet med Snežnikom in Slavnikom med drugo svetovno vojno (<i>Klemen Kocjančič</i>)	738

Vanja Kočevar

dr., znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: vanja.kocevar@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-1177-2319

Kužna epidemija leta 1631 na Kranjskem in njena razširjenost ob zgornjem toku reke Reke

IZVLEČEK

Razprava obravnava kužno epidemijo, ki je leta 1631 z zaboda prekoračila meje vojvodine Kranjske ter prizadela zlasti Loško dolino in Loški Potok ter vasi ob zgornjem toku reke Reke. Kot glavni vir je študiji služil stanovski registraturni protokol, v katerem naletimo na tri neposredne in več posrednih omemb širjenja nalezljive bolezni na ozemlju današnje občine Ilirska Bistrica, in sicer je med avgustom in novembrom 1631 epidemija izpričana v vaseh Zabiče, Podgraje, Kuteževo in Zemon. Kranjski deželni stanovi so širitev bolezni skušali preprečiti s postavitvijo infekcijskih straž, ki so julija najprej zasedle deželne meje, avgusta pa začele izolirati okužena območja v deželi in na položajih vztrajale vsaj do novembra. Znotraj dežele sta znani dve zapori, ki so ju vzpostavili najeti vojaki, in sicer na severozahodnem robu Loške doline in na neznanem mestu v dolini reke Reke.

KLJUČNE BESEDE

Kužna epidemija 1631, protiepidemiološki ukrepi, Kranjska, dolina reke Reke, registraturni protokoli, Janez Ferdinand grof Porcia, Zabiče, Podgraje, Kuteževo in Zemon, Loška dolina, Loški Potok

ABSTRACT

THE PLAGUE EPIDEMIC OF 1631 IN CARNIOLA AND ITS SPREAD ALONG THE UPPER COURSE OF THE REKA RIVER

The paper deals with the plague epidemic that in 1631 crossed the borders of the Duchy of Carniola from the west, affecting especially Loška Dolina, Loški Potok, and villages along the upper course of the Reka River. The main source for the research was the Provincial Estates' Registry Protocol, which contains three direct and several indirect references to the spread of the contagious disease in the territory of the present-day Municipality of Ilirska Bistrica: between August and November 1631, the epidemic was recorded in Zabiče, Podgraje, Kuteževo, and Zemon. The Provincial Estates of Carniola attempted to prevent the spread of the disease by deploying plague guards, who first took control of the provincial borders in July; in August, they began to isolate the infected areas within the province itself and remained in place at least until November. Two documented barriers were set up by hired soldiers within the province: one at the northwestern edge of Loška Dolina and the other at an unknown location in the Reka River valley.

KEY WORDS

Plague epidemic of 1631, anti-epidemic measures, Carniola, Reka River valley, Provincial Estates' Registry Protocol, Johann Ferdinand von Porcia, Zabiče, Podgraje, Kuteževo, and Zemon, Loška Dolina, Loški Potok

Uvod

Zgodnjenovoveška Evropa je bila soočena z latentno pandemično grožnjo. Eden od primerov uresničitve te nevarnosti je bila »velika milanska kuga«, ki je med letoma 1629 in 1633 opustošila severno in srednjo Italijo.¹ Leta 1631 je pandemija pljusnila preko meja Svetega rimskega cesarstva in med drugim prizadela tri območja Kranjske, Loško dolino, Loški Potok² ter vasi ob zgornjem toku reke Reke. Ker za območje današnje občine Ilirska Bistrica, kjer sta se v zgodovinski spomin vtisnili zlasti epidemiji kolere v letih 1836 in 1855,³ ne razpolagamo z raziskavami nalezljivih bolezni v predmodernih obdobjih, želi ta razprava s kronološko rekonstrukcijo širjenja pandemije leta 1631 in protiepidemioloških ukrepov prispevati k boljšemu poznavanju tega področja zgodovine.

Kljub razcvetu raziskav epidemij po letu 2020 v slovenskem zgodovinopisju še vedno beležimo primanjkljaj tovrstnih študij za obdobja pred 18. stoletjem, čemur nemara botruje tudi pomanjkanje virov, ki so za zgodnji novi vek skromni, za srednji vek pa pogosto odsotni. Od mlajših slovenskih študij, posvečenih (tudi) kužni epidemiji leta 1631, gre izpostaviti zlasti razpravi Borisa Golca *Kužne epidemije na Dolenjskem* (2001, 2022)⁴ ter Urške Bratož *Kuga in prestopki zoper zdravje* (2015).⁵ Sicer so bile epidemije predmodernih obdobjev več pozornosti deležne v starejšem slovenskem zgodovinopisju in publicistiki, zlasti pri Antonu Koblarju (1891)⁶ in Vladimirju

Travnerju (1934).⁷ Temeljne študije obravnavanega epidemičnega vala leta 1631 sta prispevali tudi italijanska⁸ in hrvaška historiografija.⁹

Prispevek temelji na metodi raziskovanja širjenja epidemij na podlagi registraturnih protokolov kranjskih deželnih stanov, ki jo je v zgoraj omenjeni študiji razvil Boris Golec. Registraturni protokoli so bili evidence prejete in odposlane pošte, ki so jih vodili stanovski knjigovodje v kranjski deželni hiši, živčnem središču stanovske korporacije v deželni prestolnici Ljubljani.¹⁰ Po Golčevih ugotovitvah je omenjeni vir zlasti od konca 16. stoletja še zelo lapidaren,¹¹ vendar za mlajša obdobja kljub temu vsebuje dovolj podatkov za dokaj zanesljivo ugotavljanje širjenja epidemij po Kranjskem. Žal je bera ostalih virov za obravnavani epidemični val skromna, tako kar zadeva gradivo kranjskih stanov¹² kot vire lokalne provenience, k čemur je nedvomno prispeval požar trnovskega župnišča leta 1702.¹³

Poleg stanovskih registraturnih protokolov se razprava v manjši meri opira na še en vir stanovske provenience,¹⁴ in sicer na deželnozborske protokole, ki obravnavajo epidemijo osvetljujejo v zapiskih vsaj dveh sej stanovskih teles, ter na gradivo kranjskega deželnega vicedoma na podlagi regestov, ki jih je v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja pripravila Majda Smole.¹⁵ Bodoče raziskave bodo morale upoštevati tudi gradivo Katoliške cerkve, zlasti (nad)škofij v Trstu in Ljubljani. Ker je na podlagi razpoložljivih virov, ki ne vsebujejo točnih podatkov o simptomih obolenja, težko sklepati, za katero nalezljivo bolezen je v obravnavanih primerih šlo, besedo *infection*,¹⁶ ki se v obravnavanih virih največkrat upo-

¹ O širjenju te pandemije v novejši znanstveni literaturi naletimo na podatek, da se je ta začela v severni Franciji leta 1623 ter se od tam razširila v Anglijo, na Nizozemsko, v Nemčijo in Švico. Iz srednje Evrope naj bi v Italijo »kugo« leta 1629 preko Alp prinesle francoske in španske čete, ki so se udeležile mantovanske nasledstvene vojne (Alfani in Percoco, *Plague*, str. 5–6; Cherini, *La peste*, str. 1). V starejšem zgodovinopisju po drugi strani naletimo na podatek, da se je obravnavana pandemija v Evropo razširila iz Azije (Schiavuzzi, *Le epidemie*, str. 442). O tem gl. tudi Gruden, *Zgodovina*, str. 869.

² Medtem ko v zgodovinopisju najdemo bežne omembe kužne epidemije v Loški dolini leta 1631, gl. Valvasor, *Die Ehre*, XV, str. 591; Kebe, *Loška dolina*, 458, je bila njena prisotnost na Bistriškem do zdaj v slepi pegi historiografije.

³ Anonimni avtor drugega poglavja publikacije *Postojnsko okrajno glavarstvo* iz leta 1889, posvečenega Bistriškemu sodnemu okraju (prav tam, str. 68–106), denimo, omenja epidemiji kolere, ki sta obravnavane kraje prizadeli zlasti v letih 1836 in 1855, ter »strašno živinsko kugo«, ki je razsajala domnevno konec 17. stoletja (prav tam, str. 75, 83, 92, 106). Janez Bilc, *Kronika*, str. 40, op. 110, omenja le kolero leta 1855, ne pa epidemij v letih 1836 in 1631. Sodobne raziskave epidemij kolere v 19. stoletju tudi za območje današnje občine Ilirska Bistrica je prispevala Katarina Keber, *Čas kolere*, str. 93, 98, 108, 109, 111, 135, 139, 162, 179. Za področje Pivške kotline gl. Keber, *Epidemija kolere*.

⁴ Golec, *Kužne epidemije* (2002) in dopolnjena objava v tematski številki revije *Kronika*, posvečeni epidemijam, gl. Golec, *Kužne epidemije* (2022).

⁵ Bratož, *Kuga in prestopki*; gl. tudi Bratož, *Peste sul e oltre il confine*.

⁶ Koblar, *O človeški kugi*.

⁷ Travner, *Kuga*.

⁸ Gl. Schiavuzzi, *Le epidemie*; Cossar, *Epidemia*; Cherini, *La peste*; Alfani in Percoco, *Plague*.

⁹ Gl. Bertoša, *La peste*.

¹⁰ Registraturni protokoli (*Registratursprotokolle*) so serija 26 knjig, nanašajočih se na čas med letoma 1509 in 1782, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije (SI AS 2, Stan. I., šk. 849–872). O tem gl. Nared, *Dežela*, str. 244–245; isti, *Arhiv*, str. 9–11.

¹¹ Golec, *Kužne epidemije* (2001), str. 30; Golec, *Kužne epidemije* (2022), str. 47. Gl. tudi Kočevar, *Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627*, [v tisku].

¹² Zbirka dvanajstih škatek gradiva kranjskih deželnih stanov, ki jo Wallnerjeva kartoteka imenuje *Pest und andere Seuchen und Contagien betreffende Acta*, se z izjemo nekaj spisov nanaša zlasti na prvo polovico 18. stoletja (SI AS 2, Stan. I., šk. 687 (fasc. 393a)–698 (fasc. 393e)).

¹³ *Vodnik po župnijskih arhivih*, str. 142–145. O tem gl. članek Borisa Golca v tej številki *Kronike*. O požaru trnovskega župnišča gl. Bilc, *Kronika*, str. 34, 38.

¹⁴ Sodeč po vpisih v t. i. *Registraturni glavni knjigi deželnozborskih aktov v deželnovicedomskem arhivu* se epidemija v deželnozborskih spisih kranjskega deželnega zbora iz leta 1631 v Vicedomskem arhivu ne omenja (SI AS 1, Vic., šk. 381, *Registraturs Haubtbuch*, fol. 361), seveda bodo to lahko potrdile ali ovrgle še nadaljnje raziskave primarnega gradiva.

¹⁵ Smole, *Vicedomski urad*, zv. 6.

¹⁶ Poleg najpogostejše besede *infection* registraturni protokol št. 15 kužno epidemijo leta 1631 označuje z besedami *pest* (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, *Registratursprotokoll* 15, fol. 59r), *seub*

rablja za označevanje proučevane bolezni, prevajam z besedno zvezo »kužna epidemija«.¹⁷

Zgodovinski kontekst

Na Kranjsko je pandemija leta 1631 pljusnila po kratkem, zgolj štiriletnem premoru, čeprav je za razliko od prejšnjega epidemičnega vala, ki je med letoma 1623 in 1627 zajel zlasti Gorenjsko in Dolenjsko,¹⁸ prizadela le južne in zahodne obronke dežele, in sicer Loški Potok, Loško dolino, Bistriško, Kras in deloma morda tudi Vipavsko dolino. Poleg tega je obravnavani epidemični val leta 1631 napočil ravno v času, ko je katoliški deželni knez cesar Ferdinand II. utrdil svojo dokončno zmago v desetletja trajajočem politično-konfesionalnem konfliktu s pretežno protestantskim plemstvom. To je bilo namreč tri leta poprej, 1. avgusta 1628, dokončno postavljeno pred izbiro spreobrnjenja v katoliško veroizpoved ali izselitve iz habsburških dednih dežel cesarstva.¹⁹

Poleg tega so se, tik preden je epidemični val z zahoda in juga pljusnil preko kranjskih meja, v deželi zgodili trije pomembni dogodki, in sicer je najprej na poti iz Trsta na Dunaj na začetku leta 1631 skozi Kranjsko potovala španska infantinja Marija Ana, (bodoča) soproga cesarjevega sina in naslednika, tedaj ogrskega kralja Ferdinanda III., ki je bila deležna slovesnega sprejema v deželni prestolnici;²⁰ nato je junija Janez Ulrik vojvoda Krumlovski in knez Eggenberg kot komisar v imenu bodočega deželnega kneza, omenjenega Ferdinanda III., sprejel dedno poklonitev kranjskih deželnih stanov,²¹ deželni zbor

pa je nekaj dni pozneje odobril še nesorazmerno visok delež dvornih in vojnih dolgov, ki so jih tega leta prevzele notranjeavstrijske dežele.²²

Odjek velike pandemije iz Italije življenja v osrednjih predelih Kranjske leta 1631 torej ni zmotil. Ludvik Schönleben v *Kranjski kroniki* kuge med letoma 1629 in 1634 ne omenja,²³ pač pa leta 1629 poroča o veliki draginji v Ljubljani,²⁴ ki ji je sledila »vročična bolezen«.²⁵ Tudi Valvasor ob obravnavani epidemiji zapiše le, da je tega leta »grabežljiva kužna bolezen« na Krasu in v Loškem Potoku umorila veliko ljudi.²⁶ Precej drugačne kot v notranjosti Kranjske so bile razmere v Istri, ki je tedaj doživela zadnjo veliko epidemijo kuge. Ta je zajela zlasti najpomembnejše pristaniške kraje ob obalah celotnega polotoka.²⁷ Beneški Koper, denimo, naj bi med septembrom 1630 in novembrom 1631 izgubil več kot tisoč devetsto ljudi, epidemija pa naj bi močno prizadela tudi polovico koprškega okoliša.²⁸

Glede kužne epidemije, ki je od poletja 1631 dalje pestila južne in jugozahodne predele Kranjske, so že sodobniki, ki so z nekoliko časovne distance urejali naš glavni vir, registraturni protokol št. 15, ugotovili njena glavna žarišča v deželi, in sicer nas indeks protokola na notice o »infekciji« leta 1631 usmerja po naslednjih kategorijah: »za infekcijo na področju Loža in Šteberka«, »za infekcijo na področju Zabič in Podgraj«, »za infekcijo v Istri in na Krasu«.³⁰ V

(prav tam, fol. 57r), *abscheu* (prav tam, fol. 58r) in z besedno zvezo *der laidige abscheu der infection* (prav tam, fol. 66r).

¹⁷ V zgornji opombi naštetih termini bi namreč poleg »prave kuge« lahko označevali še vsaj deset drugih bolezni. O tem gl. Travner, *Kuga*, str. 7–16; Županič Slavec, *Epidemije*, str. 202; Golec, *Kužne epidemije* (2022), str. 42. V starejši literaturi sicer naletimo na podatek, da je šlo pri kužni epidemiji leta 1631 za bubonsko kugo, gl. Cossar, *L'epidemia*.

¹⁸ Gl. Golec, *Kužne epidemije* (2001), str. 25, 37–40; isti, *Kužne epidemije* (2022), str. 42, 43, 54–57; Kočevar, *Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627*, [v tisku].

¹⁹ Cesar Ferdinand II. je protestantizem tudi med družbeno elito notranjeavstrijskih dednih dežel dokončno prepovedal s patentom o spreobrnjenju ali izselitvi, gl. SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110 (Gradec, 1. avgust 1628). Gl. kritično objavo Kočevar, *Patent cesarja Ferdinanda II.*

²⁰ Potovanje španske infantinje po Kranjskem je zelo zanimiva zgodovinska epizoda, ki bi v prihodnosti zaslužila več pozornosti zgodovinopisja. Potovanje v zimskih mesecih je namreč terjalo veliko naporov (Dimitz, *Geschichte*, III. Theil, str. 406; Kočevar, *Vojvodina*, str. 389–398), ki jih je kronalo streljanje z možnarji za sproženje snežnih plazov na Vršču itd. (Tschaikner, *Eine winterliche Reise*, str. 278–280). Enako velja za prisotnost visoke gostje v Ljubljani, ki je bila tam slovesno sprejeta, kot je opisal Valvasor, *Die Ehre*, XV, str. 591–593. Dimitz, *Geschichte*, III. Theil, str. 464, navaja, da so ljubljanski jezuiti za špansko infantinjo v svojem kolegiju uprizorili komedijo *Lepa Rabela*, na koncu katere je Paris visoki gostji izročil zlato jabolko kot priznanje njeni lepoti.

²¹ Kočevar, *Dedna poklonitev*, str. 226–230.

²² SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 543v–545v. O tem gl. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 318, 322; Košir, *Stanovska uprava*, str. 76, 101; Kočevar, *Vojvodina*, str. 503–506.

²³ SI ZAL LJU 346, Rokopisni elaborati 26, Schönleben – Dolničarjeva kronika, fol. 262r–264r.

²⁴ SI ZAL LJU 346, Rokopisni elaborati 26, Schönleben – Dolničarjeva kronika, fol. 262r. Prim. razmere na Štajerskem, kjer so se cene žita leta 1631 umirile, gl. Peinlich, *Geschichte*, Bd. 1, str. 478.

²⁵ *Ist hierauf ein bizige krankheit entstanden, das zu Laybach vill starcke burger daran todts für worden* (SI ZAL LJU 346, Rokopisni elaborati 26, Schönleben – Dolničarjeva kronika, fol. 262r).

²⁶ *Aber eine noch abfcheulichere Grab-Betterinn/ stellte sich Anno 1631/ ein/ am Karft und im Laafer Bodem [sic!]; nemlich die griffte Pefst-Seuche/ welche dafelbst manchen Menschen umbrachte* (Valvasor, *Die Ehre*, XV, str. 591).

²⁷ Schiavuzzi, *Le epidemie*, str. 442–446; Bertoša, *La peste*, str. 152–153; Travner, *Kuga*, str. 103–104; Ivetic, *La peste* (non vidi).

²⁸ Schiavuzzi, *Le epidemie*, str. 442; Cherini, *La peste*, str. 3–6; Cossar, *L'epidemia*; Bratož, *Človek v primežu*, str. 275–282; ista, *Kuga*. Kramar, *Epidemije*, str. 100, navaja, da naj bi kuga v Kopru trajala do oktobra 1632; Bertoša, *La peste*, str. 152, pa, da je leta 1632 v Kopru prišlo do zadnjega ponovnega izbruha epidemije. O zadnjem, a nemara najhujšem izbruhu kuge v Istri priča tudi latinski graf v cerkvi sv. Trojice v Hrastovljah, in sicer v glavni apsidi, na oblačilu apostola Petra (Zadnikar, *Hrastovlje*, str. 72).

²⁹ Šteberk je današnji Podšteberk, del Lipsenja.

³⁰ Indeks navaja: *Per laaserische und stegbergerische infection fol. 10, 45, 57, 58, 59, 61, 63, 68, 140; Per sabitschische und pol[d]graische infection fol. 59, 63; Infection fol. 59, 66, 732, 735 in Per ysterreich- und carsterische infection fol. 59, 761* (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, Index, lit. I). Pri

tej razpravi se posvečam epidemiološkemu žarišču na področju Zabič in Podgraj v zgornji dolini reke Reke,³¹ na katerega se neposredno nanašajo le tri za-beležke v protokolu, vendar je bila kužna epidemija leta 1631 tako na Bistriškem kot v njenih drugih dveh žariščih do zdaj v slepi pegi zgodovinopisja.

Zgornja dolina Reke je pripadala župniji sv. Petra in Pavla v Trnovem,³² ki je spadala v tržaško škofijo,³³ njeni patroni pa so bili Habsburžani.³⁴ Žal ne vemo, kdo je bil leta 1631 trnovski župnik. Bilčeva *Kronika* za čas med letoma 1401 in 1686 navaja le dve imeni, in sicer Petra Adamiča in Gregorja Franka, vendar čas njunega župnikovanja ni znan.³⁵ Nekaj podatkov o tem ponuja vicedomsko gradivo, in sicer da je leta 1659 preminil trnovski župnik Peter Abramic,³⁶ ki je verjetno istoveten s Petrom Adamičem, omenjenim pri Bilcu. Tega je nasledil Gregor Frank, ki je verjetno preminil leta 1678.³⁷ Vprašanje, kdo je trnovsko župnijo vodil leta 1631, ostaja odprto, čeprav vemo, da je cesar Ferdinand II. trnovsko župnijo leta 1627 podelil Avguštinu Haysu,³⁸ že naslednje leto pa se je zanj potegoval Janez Sandalič.³⁹

Preden se posvetimo rekonstrukciji dogajanja, kaže izpostaviti, da bi se stanovski protiepidemiološki ukrepi lahko ravnali po infekcijskem redu, ki ga je leta 1625 v jeku predhodnega epidemičnega vala objavil notranjeavstrijski guverner, že omenjeni knez Eggenberg.⁴⁰ Odločitve stanovskih organov iz Ljubljane, ki so se jim nemara pridružile deželnoknežje odredbe, so na terenu izvajali posamezni plemiči, čla-

tem je treba opozoriti, da v indeksu niso navedene vse omembe kužne epidemije v protokolu.

³¹ Za geografski opis obravnavanega območja gl. Kranjc, Reka, str. 161–162.

³² Höfler, *Gradivo*, Primorska, str. 106–111; Valvasor, *Die Ehre*, VIII, str. 737–739; Smole, *Vicedomski urad*, zv. 6, str. 177–184, 189–202.

³³ Höfler, *Gradivo*, Primorska, str. 107; Valvasor, *Die Ehre*, VIII, str. 737.

³⁴ Bilc, *Kronika*, str. 23; prim. Höfler, *Gradivo*, Primorska, str. 107.

³⁵ Bilc, *Kronika*, str. 17, 127.

³⁶ Smole, *Vicedomski urad*, zv. 6, str. 190, navaja popis njegove zapaščine z dne 2. septembra 1659.

³⁷ Smole, *Vicedomski urad*, zv. 6, str. 190, navaja popis njegove zapaščine z dne 22. februarja 1678.

³⁸ Smole, *Vicedomski urad*, zv. 6, str. 178, 189.

³⁹ Prav tam, str. 189–190.

⁴⁰ Infekcijski red je datiran v Gradcu 21. avgusta 1625. Tiskana različica vsebuje še Eggenbergov *Publications-Patent* s 26. avgusta 1625. Tiskani izvod gl. SI AS 1079, Zbirka normalij 1513–1951, šk. 28, Zdravstveni predpisi 1625–1886, št. 1. Infektionsordnung 1625. Dva poznejša prepisa: SI AS 2, Stan. I., šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (21. avgust 1625); šk. 936, Landesfürstliche generalia, fol. 166r–195r. Kužni red je bil leta 1691 ponatisnjen v Ljubljani: *Infektions-Ordnung, anno M. DC. XXV*, dva izvoda hrani NUK, R II 4910; GS II 4910/d1. Transkripcijo patenta je leta 1846 objavil Macher, *Handbuch*, Erster Band, str. 18–31, op. 1. O tem: Peinlich, *Geschichte*, I. Bd., str. 240–243, 471–472, op. 2. O infekcijskih redih na področju habsburških dednih dežel gl. Travner, *Kuga*, str. 39–48; Glaser, *Kuga* v dobi, str. 204, 209–210; Flamm, *Die ersten Infektions- oder Pest-Ord-nungen*.

»Doktor kljunač«, običajni spremljevalec kužnih epidemij v Evropi 17. in 18. stoletja (Paul Fürst: *Der Doctor Schnabel von Rom*, ok. 1656; Koblar, *O človeški kugi*, str. 41–42; Wikimedia Commons).

ni stanovske korporacije. Glavni vir raziskave tozadevno navaja več oseb, izmed katerih kaže predstaviti zlasti Janeza Ferdinanda grofa Porcio (1605–1665), lastnika posestva Prem ter poznejšega vzgojitelja cesarja Leopolda I. in prvega kneza iz svoje družine,⁴¹ ki je med kužno epidemijo leta 1631 odigral pomembno vlogo pri koordiniranju stanovskih ukrepov na terenu.

Na področju zgornje doline reke Reke registraturni protokol pogosto omenja Jurija pl. Stemberga ali Steinberga in Emanuela De Finija ali Definija. Ob izbruhu epidemije je imel prvi v fevdu grad Gotnik pri Zabičah, ki je leta 1633 prešel v last De Finija.⁴² Stemberg je okrog leta 1620 zgradil dvorec Kalec pri Zagorju, ki se je v slovensko zgodovino zapisal zlasti pod poznejšimi lastniki Vilharji.⁴³ Iz Benetk izvirajoči plemič De Fini je bil od leta 1629 lastnik polovice gospostva Jablanica, kjer si je zgradil nov nižinski dvorec. Desno okno nad glavnim por-

⁴¹ Gl. razpravo Igorja Gardelina v tej številki *Kronike*.

⁴² Sapač, *Grajske stavbe*, III, zv. 3, str. 16; Smole, *Graščine*, str. 35, 163.

⁴³ Sapač, *Grajske stavbe*, III, zv. 3, str. 52–60; Smole, *Graščine*, str. 313.

talom propadajoče zgradbe ima na prekladi vklesano letnico 1631.⁴⁴ Na področju deželskega sodišča Lož pa je med obravnavano epidemijo pomembno vlogo odigral vicedomski tajnik⁴⁵ in sodni gospod Rafael Coraduzzi.⁴⁶

Kronološki potek širjenja kužne epidemije na Kranjskem leta 1631

V nadaljevanju je na podlagi notic o prejeti in odposlani pošti kranjskih deželnih stanov v registraturnem protokolu št. 15 (1630–1645) predstavljen kronološki pregled širjenja kužne epidemije na Kranjskem. Poleg tega so protiepidemiološki ukrepi, ki so jih deželni stanovi na dveh zasedanjih svojih organov v Ljubljani sprejeli junija in julija 1631, predstavljeni na podlagi deželnozborskega protokola št. 15 (1622–1633). Kot je bilo omenjeno že v uvodu pri komentarju k obravnavanim virom, ne moremo zagotoviti, da naši viri podajajo celotno sliko obravnavanega epidemičnega vala, lahko pa z veliko verjetnostjo sklepamo, da vsebujejo vsaj ključne podatke o njem.

Prvi podatek o nevarnosti kužne epidemije, ki se je z ozemlja Beneške republike bližala mejam Svetega rimskega cesarstva in vojvodine Kranjske, v registraturnem protokolu zasledimo že na začetku leta 1630, januarja je namreč vpisan »patent, ki prepoveduje sleherno trgovanje z Benečani zaradi kužne epidemije, ki se tam širi«,⁴⁷ vendar je notica prečrtana, kar bi lahko pomenilo, da je bil ob naknadnem sestavljanju protokola omenjeni patent sprva napačno vpisan, saj se z zabeležko enake vsebine ponovno srečamo marca 1630.⁴⁸ Ker marčni vpis ni prečrtan, lahko sklepamo, da so kranjski deželni stanovi tedaj z zahoda bližajočo se epidemijo prvič dojeli kot potencialno grožnjo za svojo deželo. Patent, katerega izdajatelj ni naveden, je bil nato objavljen še dvakrat, in sicer marca in avgusta 1631.⁴⁹

Sodeč po vpisih v registraturnem protokolu so prvo polovico leta 1630 pomembno zaznamovali osmanski napadi na Vojno krajino, od avgusta dalje pa so poslovanje deželnih stanov pomembno zaznamovale priprave na sprejem španske infantinje Marije Ane,⁵⁰ ki je v kranjskem glavnem mestu bivala med 5. in 8. februarjem 1631.⁵¹ Marca je cesar Ferdinand

II. začetek kranjskega deželnega zbora, določen za 28. april,⁵² prestavil na nedoločen termin, nakar je bil po enem letu ponovno objavljen že omenjen patent o prepovedi vsakršnega trgovanja z Beneško republiko zaradi tamkajšnje »infekcije«. ⁵³ Enoletni premor omemb epidemije bi nemara lahko kazal na uspeh protiepidemioloških ukrepov ali na počasno širjenje bolezni, saj je ta že od septembra 1630 pestila bližnji Koper.⁵⁴

Pomlad 1631 je minila v znamenju priprave na dedno poklonitev, ki jo je, kot rečeno, po svojem komisarju vojvodi Krumlovškemu in knezu Eggenbergu *vivente predecessore* sprejel bodoči deželni knez Ferdinand III. Poklonitev kranjskih deželnih stanov je potekala na Ljubljanskem gradu, najverjetneje 4. junija 1631.⁵⁵ Kranjski deželni zbor, ki je naposled začel zasedati 30. maja,⁵⁶ pa je nekaj dni pozneje, na svoji šesti seji, 9. junija odobril nesorazmerno visok, 800.000 goldinarjev težak delež dvornih in vojnih dolgov,⁵⁷ s čimer je tridesetletna vojna potrkala na kranjski erar.⁵⁸ Junija je v registraturnem protokolu vpisana tudi cesarska resolucija, naj se izseljenim nekatoški plemičem kapitala, ki ga imajo na Kranjskem, do nadaljnje cesarske odredbe ne daje več izven dežele.⁵⁹

Kranjski deželni zbor je medtem nadaljeval z zasedanji. Deželni upravitelj in hkrati deželni maršal Ditrih grof Auersperg (1578–1634)⁶⁰ in deželni vicedom Oktavij baron Panizoll sta dvanajsto sejo, 10. julija 1631,⁶¹ začela s svarilom pred nevarnostjo, kranjskim mejam se je z Beneškega namreč približevala »neprijetna kužna epidemija«. Obstajala je tudi bojazen, da bo »infekcija« zajela in zadržala tovore, ki so šli na Beneško po sol. Zato sta Auersperg in Panizoll predlagala, da bi se med pogajanja o soli s Tržačani dogovarjali še z Beneško republiko, če se s prvimi ne bi mogli pogoditi za ugodno ceno. Dodala sta še, da gre za opravljanje te naloge odposlati

Valvasor, *Die Ehre*, XV, str. 591; Dimitz, *Geschichte*, III. Theil, str. 406, 464; Kočevar, *Vojvodina*, str. 389–398.

⁵² SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 45r.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Gl. op. 28.

⁵⁵ Kočevar, *Dedna poklonitev*, str. 224–230, 231.

⁵⁶ SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 532r. O tem gl. Kočevar, *Vojvodina*, str. 484–486.

⁵⁷ SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 543v–545v. O tem gl. Kočevar, *Vojvodina*, str. 503–506.

⁵⁸ O tridesetletni vojni gl. Grdina, *V blodnjakih*.

⁵⁹ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 52r. O tem gl. Valvasor, *Die Ehre*, VII, 470; Kočevar, *Generalni mandat*, str. 92.

⁶⁰ Gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 227–228, 421.

⁶¹ Dvanajsta seja, 10. julija 1631, je tudi zadnja deželnozborska seja, vpisana v deželnozborskem protokolu za to leto. Kljub temu obstajajo indici, da bi deželni zbor lahko zasedal še tudi potem, gl. SI AS 2, Stan. I., šk. 351 (fasc. 236), Landtagsacta de anno 1631, No. 5, Credentzschreiben zu reassurierung des 1631ten landtags). Pogajanja med stanovi in vladarjem o odplačevanju prevzetih dolgov so se nadaljevala še v naslednje leto.

⁴⁴ Sapač, *Grajske stavbe*, III, zv. 3, str. 30–31, 42, 46, 49. O Jablanici gl. tudi Smole, *Graščine*, str. 194.

⁴⁵ Smole, *Vicedomski urad*, 2. zv., str. 414.

⁴⁶ O posestih Rafaela Coraduzzija na Kranjskem (Koča vas, Mirna, Orehek) gl. Smole, *Graščine*, str. 224, 295, 332.

⁴⁷ *Patent darinen alle und jede commercia mit den Venedigischen wegen der eingerissenen infection eingestellt worden* (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 2r).

⁴⁸ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 10v.

⁴⁹ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 45r, 58v.

⁵⁰ Vpise za leto 1630 gl. SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 1r–34v.

⁵¹ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 41r;

Janeza Ferdinanda grofa Porcio in »gospoda Baio«, vikarja iz Gradišča ob Soči.⁶²

Člani kranjskih stanov, zbrani na deželnem zboru,⁶³ so nato sklenili grofa Porcio prositi, naj se skupaj z vikarjem Gradišča ob Soči gospodom Baio poda v Trst in se tam sporazume za ugodno pogodbo o soli. Če Tržačani ne bi pristali na pravičen dogovor, naj sklene »interno pogodbo« samo z Beneško republiko in pri tem izpusti sicer pristojnega pokrajinskega namestnika v Kopru.⁶⁴ Sklep deželnozborskega zasedanja je pomemben, ker se zdi, da je pogajanja o soli nato prekinil izbruh kužne epidemije. Kranjski komisarji, ki so se v Benetkah pogajali o trgovini s soljo, se v registraturnem protokolu namreč pojavljajo od junija do decembra 1632,⁶⁵ Janez Ferdinand grof Porcia pa je pomembno vlogo odigral med samo kužno epidemijo na Kranjskem jeseni 1631.

Dober teden po zadnji deželnozborski seji, 18. julija 1631, so se predstavniki stanovskih kurij⁶⁶ sešli na posebnem sestanku, t. i. »konferenci vseh štirih stanov«,⁶⁷ v hiši grofa Auersperga v Ljubljani.⁶⁸ Deželni upravitelj Ditrih grof Auersperg je zbranim najprej poročal o poteku pogajanj grofa Porcie in doktorja Baie s Tržačani o soli,⁶⁹ nakar je opomnil, da grof Porcia zahteva, naj zaradi širjenja kužne epidemije vse prelaze zavarujejo s po dvajset ali več osebami.⁷⁰ Stanovi so izrazili zaupanje v grofa Porcio in

sklenili, naj vpokliče 10. in 12. ter po potrebi še več mož deželne vojske,⁷¹ ga prosili, naj to pridno nadzira, ter mu obljubili, da bodo nastale stroške v bodoče nadoknadili pri davkih.⁷²

Med protiepidemiološke ukrepe, ki jih je sprejela »stanovska konferenca«, lahko uvrstimo še sklep predstavnikov stanovskih kurij, da bodo gospodu Rafaelu Coraduzziju pisali, naj prekine tedenski sejem v Grahovem.⁷³ Zadnji sklep konference, naj se mandate, ki so bili pred kratkim poslani sodnim gospodom, dopolni z določilom, da nikomur ni dovoljeno jamčiti za Benečane, naj bo kdorsibodi,⁷⁴ pa odpira več vprašanj. Ne vemo namreč, ali se nanaša na patent, izstavljen marca 1630 in 1631, o prepovedi trgovanja z Benečani zastran kužne epidemije, ki je tam razsajala, ali gre za še enega v vrsti ukrepov za omejitev pravnih ingerenc Republike sv. Marka nad cerkvenimi in svetnimi podložniki Habsburžanov v notranjeavstrijskih deželah.⁷⁵

Avgusta 1631 se po štirimesečnem premoru vesti o kužni epidemiji ponovno pojavijo tudi v registraturnem protokolu; »infekcija« je tedaj nemudoma postala glavna tema stanovske korespondence, ki ji je tega meseca posvečenih kar 26 zabeležk. Prvo žarišče epidemije na Kranjskem je bil očitno Loški Potok; Janez Ludvik Benkovič⁷⁶ je deželne stanove namreč obvestil, da se je »nesrečna infekcija« razširila na treh krajih prizadetega območja.⁷⁷ Nato je stanove

⁶² Povzeto po izvirniku: *Den 10. july vormittag. Hat herr lanndts-verwalter und herr lanndtsvizardomb dennen löb[lichen] ständen proponiert, das die laidige infection sich von dem Venedigischen, disen confinen nacht und zubefürchten, das die umb saalz gebende sänder sich vergehen und dieselbe vertragen möchten. Damit dan soliches unhail abgewendet, hüelten sye für ratsamb, das man erstens mit Triest und zum fall sie nit zu einem billichen pretio zubewegen, mit der signoria di Venetia interim tractiern solle. Zu verrichtung soliches werks erachten sye herrn Johann Ferdinanden grauen von Portia und herrn Baio abzufertigen* (SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 551v).

⁶³ Poleg Auersperga in Panizolla so bili prisotni še: kostanjeviški opat Rupert Eckart, vitez nemškega viteškega reda Rajnpreht baron Händel, bistiški prior Pavel Waysot, Jurij Gusič, stolni dekan Kheysell, Janez Ferdinand grof Porcia, stolni prošt Adam Sontner, Jurij Baltazar baron Kacijaner, Henrik baron Paradeiser, Jernej Valvasor, Bernardin baron Moscon, Janez Jurij Posarell in ljubljanski župan Jurij Vidič (SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 551v–552r).

⁶⁴ SI AS 2, Sant. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 552r.

⁶⁵ Gl. SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 85v–99v.

⁶⁶ Srečanja so se udeležili: deželni maršal grof Auersperg, deželni vicedom Oktavij baron Panizoll, komtur nemškega viteškega reda Rajnpreht baron Händel, ki je predstavljal prelate, Jurij Gusič, Janez Jurij Posarell iz vrst vitezov in opod ter ljubljanski župan Jurij Vidič in mestni sodnik Janez Cornian, ki sta zastopala četrto kurijo deželno knežjih mest (SI AS 2, Stan. I., šk. 937, Carniolae Pragmatica, Pars I., Prot. 15, § 45).

⁶⁷ Ker deželnozborski protokol ne navaja, za srečanje katerega stanovskega organa je pravzaprav slo, se držim Perizhofferjevega poimenovanja *conferenz von allen vier ständen* (SI AS 2, Stan. I., šk. 937, Carniolae Pragmatica, Pars I., Prot. 15, § 45).

⁶⁸ SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 553r.

⁶⁹ Prav tam, fol. 553r–553v.

⁷⁰ *Item proponiern ihr gnaden, das herr graff von Portia, für sich und an statt der andern confinanten, begert, das der eingerissenen*

infection halben, die pass mit 20 oder mehr persohnen verhuett werden sollen, dann dits die grösse noth erfordren thet (SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 553v).

⁷¹ Kmečki poziv pešcev, gl. Simoniti, *Vojaska organizacija*, str. 91–111.

⁷² *Ist geschlossen. Herrn graffen von Portia zu schreiben, das ein er[same] lanndt[schaft] so weit in sein persohn das verthrauen sezen, und ime herrn haimbstellen wolle, damit er 10., 12. oder mehr persohnen auf nemben und die confinen also besezen solle, auf das die gefahr müglichst verhuett werde. Ein ersambe landtschaft wolle demselben die spessa, so dits fahls aufgeben möchte, khünfftig an der steuer guetmachen und die inspection darüber fleissig zubalten, gebetten haben* (SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 553v–554r).

⁷³ *Herr Coraduzzi mit ernst zuschreiben, damit er alßbalden den wochen markht zu Grachauia der infection halben einstelle* (SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 554r). Grahovo pri Cerknici se v nemščini sicer imenuje *Grachaw*, naš vir pa govori o kraju *Grachauia*, a ker je imel Coraduzzi posesti v teh krajih, lahko s precejšnjo mero verjetnosti sklepamo, da gre res za Grahovo.

⁷⁴ *Die jüngst abganngenen mandata, an die gerichtsherrn, sollen renoviert, das niemandts, wer der seye, mit dennen Venetianern zu praes[st]ieiren, nit solle verstaten werden* (SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 554v).

⁷⁵ Gl. tozadevni ukaz nadvojvode Ferdinanda iz leta 1609 (SI AS 2, Stan. I., šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (Gradec, 3. januar 1609)). Poleg epidemioloških zadev je stanovska konferenca 18. julija 1631 razpravljala o pošiljanju streliva v Vojno krajino, gl. SI AS 2, Stan. I., šk. 889, Landtagsprotokoll 15, fol. 554r.

⁷⁶ Neidentificiran.

⁷⁷ *Hans Ludwig Wenkbouitsch avisirt, daß die laidige infection in Laaser Poden an dreyen undterschidlichen orthen eingerissen habe* (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 57r).

o sumljivem primeru epidemije v Trstu obvestil tamkajšnji glavar Benevent baron Petazzi.⁷⁸ Zabeležen je tudi ukaz neimenovanega izdajatelja za sodnega gospoda v Ložu Rafaela Coraduzzijskega, naj vzdržuje svoje uboge okužene podrejene. Stanovski poverjeniki so mu obljubili, da mu bodo poslali nekaj izkušenih oseb z zdravili.⁷⁹

Sledilo je poročilo, da v Loškem Potoku vsak dan umre katera od okuženih oseb,⁸⁰ na možnost širjenja epidemije pa kaže notica o domnevno cesarjevem ukazu, naj zemljiška gospodstva in deželjska sodišča pod grožnjo izgube cesarske milosti svojim okuženim podložnikom brez zavračanja nudijo življenjske potrebe.⁸¹ Nato je Janez Ferdinand grof Porcia stanovom poročal o pojemanju »gnusobe« ter da je prejel ukaz gospodoma (Juriju) Stembergu in Emanuelu De Finiju, ki svojim okuženim podrejenim že nudita potrebno, in dodal, da iz Trsta ni slišati ničesar.⁸² Žal notica z izjemo Trsta ne navaja imen krajev, za katere je grof Porcia poročal o pojemanju epidemije.

Iz Ljubljane so nato o kužni epidemiji, razširjeni v Loškem Potoku, pisali grofu Porcii in mu naročili, naj nudi ustrezno podporo sodnemu gospodu Rafaelu Coraduzzijskega.⁸³ Na širjenje epidemije iz Loškega Potoka proti severozahodu pa kaže naslednji dopis, namenjen pravkar omenjenemu gospodu Coraduzzijskega, o »neprijetni infekciji«, ki se je razširila v vas Podlož v Loški dolini.⁸⁴ Sledita zabeležki, ki se nanašata na protiepidemiološke ukrepe na ravni celotne dežele, ponovno sta namreč zavedena že trikrat omenjeni patent o prepovedi trgovanja z Benečani⁸⁵ ter

»instrukcija in patent« za doktorja Andreja Ludvika Bezjaka⁸⁶ in ljubljanskega »sanitetnega nadzornika« (*provisor sanitatis*)⁸⁷ Melhiorja Štoka (*Stokh*).⁸⁸

Za razliko od obdobja kužne epidemije med letoma 1623 in 1627 v zapisih o »infekciji« leta 1631 v registraturnem protokolu ne najdemo nobene neposredne omembe »izolacije« okuženih krajev v deželi ali »infekcijskih zapor«, ⁸⁹ vendar lahko na podlagi več omemb »zastraženja« (*verwachtung*) in vojakov z veliko gotovostjo sklepamo, da je šlo za isti protiepidemiološki ukrep. Poleg zgoraj že omenjene dvanajste seje deželnega zbora, 10. julija, ki je sklenila zapreti zunanje meje, se avgusta srečamo z jasnimi znaki, da je po vdoru epidemije v deželo prišlo tudi do izolacije posameznih naselij na Kranjskem, in sicer takšen sklep omogoča prvo od treh pisem Janeza Ferdinanda grofa Porcie, ki jih kot naslednja omenja protokol.

V prvem dopisu je grof stanovom poročal, da so nekatere vasi »v največji ogroženosti« ter da jih je na mnogih mestih že oskrbel s stražami.⁹⁰ Pismo sicer ne navaja, katere vasi naj bi bile ogrožene, vendar lahko sklepamo, da se je grofov dopis nanašal na Loški Potok ali Loško dolino. Nekaj odprtih vprašanj pušča tudi njegovo drugo pismo; Porcia je v njem med drugim poročal, da je v Trstu umrl okuženi mornar in da so zdravniku, ki mu je nudil pomoč, izolirali hišo. Težave z interpretacijo nastopijo, ko grof navaja, da njegovega pisma niso želeli sprejeti na Vrhniki. Ob tem se poraja vprašanje, ali je s »pismom« dejansko mišljen *fede*⁹¹ ali se drugi del pisma sploh ne nanaša

⁷⁸ Herr Benvenuto [sic!] Petäz freyherr hauptmann zu Triest referirt, waß für ein verdähtiger fahl einer leidigen seuh diser tagen zu Triest in deß Donato Martena behausung fūrgangen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 57r).

⁷⁹ Herren Raphaeli Coraduz wird die undterhaltung denen armen ihme undergebenen inficirten zugeben anbefohlen. Sein auch die herrn verordenen in werkh ein erfabrne persohnen mit medicamentis hinunder zuschikhen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 57r).

⁸⁰ Tag jedlein der jenigen persohnen so an der infection in Laaser Poden gestorben (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 57v).

⁸¹ Die grundherrschaften und landgerichts herren sollen bey verlieferung khay[scherlichen] gnad ihren inficirten unterthanen die notturft des leibs unwaigerlich raichen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58r).

⁸² Herr graf von Portia referirt die abnembung des abscheußs, wie auch den empfah der befelch an herrn Stembergen und Emanuel de Fini, welcher seinen untergebenen inficirten alberaith die notturft raibe. Von Triest ist nichts zu hören etc. (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58r).

⁸³ An herren Johan Ferdinanden grafen von Portia, wegen der in Laaser Poden eingerissenen laidigen infection, herr Raphael Coraduzi, alß g[e]richts inhaberen guette assistenz zu laisten (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v).

⁸⁴ An herrn Raphael Coraduzi alß landtgerichts inhabern der herschaft Laaß, wegen der in dorf Podlaß eingerissenen laidigen infection (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v).

⁸⁵ Patent darinen alle und jede handlungen mit den Venedigischen eingestellt worden (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v).

⁸⁶ Doktor medicine Andrej Ludvik Bezjak ali Vejak se je pojavil že med epidemičnim valom v letih 1623 in 1627, gl. SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 410r, 411r. O tem gl. Kočevar, Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627, [v tisku].

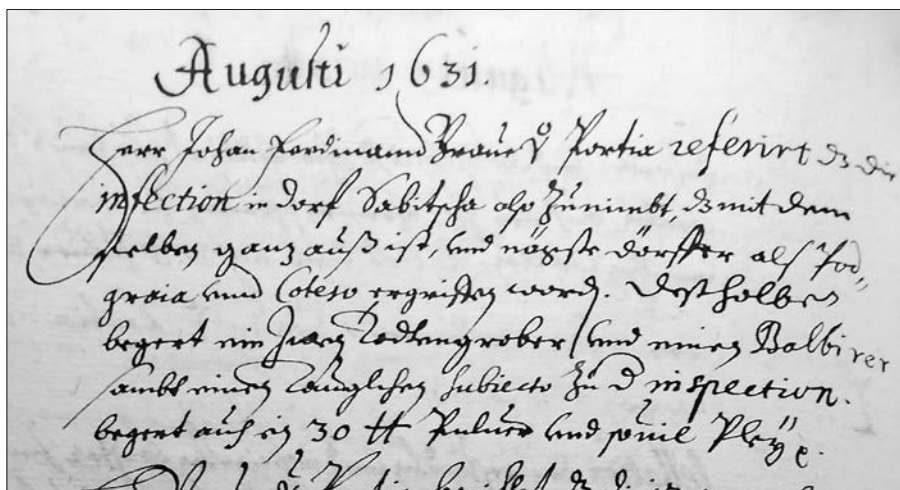
⁸⁷ V Beneški republiki je bila funkcija *proveditori della sanità* (Cossar, L'epidemia, str. 188, op. 17). Janez Kramar, Epidemije, str. 102, to prevaja kot »sanitetni providurji«.

⁸⁸ Instruction und patent auf doctorem Andre Ludwig Wesiakhen und den Layhaberischen provisorum sanitatis Melchior Stokhen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v).

⁸⁹ Obravnavani vir kraje, »izolirane« zaradi epidemije med letoma 1623 in 1627, običajno označi s pridevnikom *bandisirt*, gl. SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271r, 274v, 275v, 344v, srečamo se tudi z besedo *infections-spörr* (prav tam, fol. 271r). O tem gl. Kočevar, Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627, [v tisku].

⁹⁰ Johan Ferdinandt grave von Portia relationiert etlichen dörfer bögsten gefahr, auch wie dieselben an undterschidlichen orthten wol mit wahten versehen sein. Bittet beynebens herrn Coraduzi seinen begeben nicht statt zu thun (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v).

⁹¹ *Fede* ali *fedi* je bilo potrdilo ali spričevalo, ki so ga potujočim ljudem izdale lokalne oblasti in je bilo potrebno za vstop v mesto. Po uvodoma omenjenem infekcijskem redu iz leta 1625 je moral *fede* izkazovati, da potujoči prihaja iz krajev, kjer 6 tednov nihče ni umrl zaradi kuge, ter vsebovati podatke o njegovem stanu, fizionomiji, postavi, laseh in morebitnih znamenjih (SI AS 2, Stan. I., šk. 935, Sammlung von Verordnungen, [brez paginacije] (21. avgust 1625), [brez paginacije]; o tem gl. Flamm, *Die ersten*, str. 18 (op. 3), 56; Gruden, *Zgodovina*, str. 1078; Bratož, Kuga in prestopki, str. 717).

Prva notica v registraturnem protokolu, ki neposredno omenja kužno epidemijo v Zabičah, Podgrajah in Kuteževem, avgust 1631 (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

na epidemijo. Ob koncu je grof v Ljubljano prosil še za 30 funtov smodnika in prav toliko svinca.⁹²

Vsebine tretjega pisma grofa Porcie protokol ne povzema, temveč navaja, da je šlo za njegovo poročilo o epidemiji.⁹³ Žal je skopa tudi naslednja notica, ki med drugim omenja poročilo o zdravih in okuženih vaseh v Loškem Potoku in [loškem] deželskem sodišču.⁹⁴ Sledita omembi dveh poročil že omenjenih doktorja Andreja Ludvika Bezjaka in »sanitetnega nadzornika« Melhiorja Štoka. V prvem naj bi gospoda poročala o svojem delu in zahtevala, naj jima za pomoč na teren pošljejo dobrega padarja.⁹⁵ Čeprav notica o prvem poročilu ne navaja, kje sta se njegova avtorja mudila, lahko na podlagi drugega poročila »o kugi v Loškem Potoku« z veliko gotovostjo sklepamo, da sta se doktor in »sanitetni nadzornik« zadrževala prav tam.⁹⁶ Žal notici ne vsebujeta drugih podatkov.

Na območje Loškega Potoka in Loža se je po vsej verjetnosti nanašalo tudi naslednje pismo grofa Porcie, v katerem je zahteval, da gospod Coraduz-

zi vojakom nudi potreben proviant za stražo, dobro naj poskrbi tudi za to, da bodo stari in ubogi okuženi podložniki dobili dnevne potrebščine, pa tudi Tržaćani, ki bi jim ob prekinitvi trgovine z zaledjem lahko grozilo pomanjkanje.⁹⁷ Grof je še velel, da je treba potujočim tovornikom popolnoma prepovedati prehod, in nadaljeval, da bo pomoč za izvedbo teh ukazov nudil Martin pl. Palmburg (v virih tudi Pallenburg).⁹⁸ Stanovi so grofu Porcii sicer odgovorili, vendar registraturni protokol vsebine stanovskega pisma žal ne povzema.⁹⁹

Poleg prvega žarišča epidemije v Loškem Potoku in Loški dolini naslednja vpisana cesarska odredba za ustrezen nadzor zaradi epidemije na Krasu, v Istri in Šteberku¹⁰⁰ kaže, da je nalezljiva bolezen deželne meje prečkala tudi na drugih mestih. V drugi polovici avgusta se kužna epidemija prvič neposredno omenja tudi na področju zgornje doline reke Reke.

⁹² Herr Johann Ferdinand graue von Portia berichtet, das zu Triest ein barcarol infectioniter [fol. 59r] gestorben und des medici, der ihm insi[s]tirt, sein haupf versperth worden, auch des herren grauen schreib zu Oberlaybach nicht annemen wollen. Bittet umb einen 30 pfunt pulver und sovil pley (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v–59r).

⁹³ Herr Johan Ferdinandt graue von Portia relation wegen der infection (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59r).

⁹⁴ Relation der gessundten und inficierten dörfer im Laaser Poden und landgericht. Dabey ein verzeichnuß der dorfer und ein schreiben abn herren de Fini (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59r).

⁹⁵ Doctor Andre Ludwig Wesiagkh und Melchior Stokh provisor sanitatis relationieren ihre ver[r]ichtung wegen der infection und begeren ein tauglichen pader (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59r).

⁹⁶ Relation doctoris Wesiagkh und Melchioren Stokhens de peste in Laaser Poden (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59r).

⁹⁷ Prekinitiv trgovine z zaledjem je lahko za Trst v zgodnjem novem veku pomenila pomanjkanje živeža. Tako so se Tržaćani februarja 1623, ko je Kranjska zaradi kužne epidemije na Goriškem zaprla svoje zahodne meje, nemudoma pritožili zaradi »zapore živil« (SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 261r). Podobno se je zgodilo med pripravami na dedno poklonitev Karlu VI. leta 1728. O tem gl. posebno razpravo v tej številki *Kronike*.

⁹⁸ Herr Johan Ferdinandt grauen von Portia wölle herr Coraduz zur verwachung und raichung nothwendigen proviant denen soldaten, auch alien, auch guette achtung geben damit denen armen inficierten undterthanen die tagliche notturft geraicht wierdt und denen von Triest, wie auch denen durchbraisenden saumeren völlig der paaß abgeschlagen. Zu dem ende wirdt herr Merth von Pallenburg alle assistenz laisten (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59r). O Palmburgih gl. Smole, *Graščine*, str. 126, 218, 269, 564.

⁹⁹ Abschrift von herrn Johann Ferdinanden grauen von Portia an ihne abgangen schreiben, die infection betreffend (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59r).

¹⁰⁰ Khay[serliche] verordnungen per guette aufsicht wegen der infection am Kharst und in Ysterreich, Laß und Stegberg (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59r).

Tozadevna notica v registraturnem protokolu se v prostem prevodu glasi: »Gospod Janez Ferdinand grof Porcia poroča, da torej kužna epidemija narašča v vasi Zabiče, ki je popolnoma zajeta, razširila se je tudi na sosednje vasi Podgraje in Kuteževo. Zato želi novega grobarja in ranocelnika skupaj s sposobnim pomočnikom, za nadzorovanje pa želi tudi 30 funtov smodnika in prav toliko svinca itd.«.¹⁰¹

Grof Porcia je nato poročal o težavah pri postavljanju straž, ki naj bi preprečile promet okuženih krajev z neokuženimi, in sicer je trdil, da dvanajst nanašanih vojakov ne bo zadostovalo. Poleg tega je imel težave z njihovim vzdrževanjem, zato se je za pomoč obrnil na kranjske deželne stanove in zemljiške gospode.¹⁰² Notica sicer ne vsebuje podatka o tem, kje so bile omenjene straže postavljene, vendar lahko na podlagi poznejših zaznamkov sklepamo, da je šlo za severni rob Loške doline. V popolnem nasprotju z zgoraj opisanimi razmerami na jugu Kranjske naslednja notica omenja poročilo tržaškega glavarja Petazzija, da v Trstu ni strahu pred »infekcijo«.¹⁰³

Epidemiološke razmere so bile drugod očitno popolnoma drugačne kot v Trstu, v nadaljevanju namreč naletimo na podatek, da je moral Emanuel De Fini pod grožnjo kazni 1000 ducatov zagotoviti živež za svoje revne podrejene, ki so se okužili.¹⁰⁴ Vpogled v organiziranje zapor v času epidemije omogoča zabeležka, da si je Martin pl. Palmburg začel dopisovati z grofom Porcio glede zaščite prehodov in oskrbovanja okuženih v prizadetih gospodstvih s stvarmi, ki jih potrebujejo.¹⁰⁵ Navedeno je še eno poročilo doktorja Bezjaka in nadzornika Štoka o mestih, trgih in vaseh, ki jih je zajela kužna epidemija, skupaj z okuženimi in umrlimi osebami.¹⁰⁶ Žal tudi ta notica ne vsebuje

konkretnih podatkov ne o krajih, ki jih je pestila kužna epidemija, ne o številu obolelih.

Tudi zadnja avgustovska notica v registraturnem protokolu je posvečena kužni epidemiji, in sicer omenja odgovor grofa Porcie, kako naj se z dvanajstimi vojaki zastraži okužene kraje, kar se verjetno nanaša na severni rob Loške doline, in določilo, da je Tržačanom do nadaljnje odredbe prepovedan prehod. Poleg tega zadnja avgustovska zabeležka omenja ponoven »resen« ukaz neznane vsebine, ki je bil poslan Emanuelu De Finiju.¹⁰⁷ Potemtakem se avgust 1631 kaže kot mesec, ko je kužna epidemija, potem ko se je bila deželnim mejam z zahoda približevala že vsaj od marca prejšnjega leta, naposled izbruhnila. Njeno prvo in glavno žarišče na Kranjskem je postal Loški Potok, od koder se je »infekcija« kmalu razširila še v Loško dolino, drugo pa je očitno nekoliko pozneje nastalo v zgornji dolini Reke.

Septembra se število notic, posvečenih kužni epidemiji na jugozahodu dežele, precej zmanjša, saj se ta v registraturnem protokolu pojavi le še devetkrat. Podobno kot Emanuelu De Finiju nekaj tednov po prej je bilo na začetku septembra tudi Rafaelu Coraduzziu pod grožnjo kazni 1000 ducatov naloženo, naj svojim podložnikom nudi življenjske potrebščine, loči okužene od zdravih, z vojaki in podložniki nudi pomoč Martinu pl. Palmburgu in naj nobenemu tovarniku ne dovoli prehoda.¹⁰⁸ Glede na to, da je bil Coraduzzi sodni gospod v Ložu, se notica verjetno nanaša na območje deželskega sodišča Lož. Sledita notici o dveh poročilih Martina pl. Palmburga o kužni epidemiji v Loškem Potoku.¹⁰⁹

Da je bila epidemija veliko breme ne le za »okužena« gospodstva, temveč tudi za tista, ki so nanje mejila, dokazuje naslednja zabeležka, ki navaja, da so za vzdrževanje dvanajstih vojakov, ki so zaradi kužne epidemije stražili v vaseh ob mejah Loškega Potoka, od vsake cele hube v celotnem gospodstvu Hošperk in Šteberk, pa tudi na Cerkniskem in na okoliških cesarskih posestih, zahtevali mernik¹¹⁰ pšenice. Za to vzdrževanje »infekcijske straže« je prior kartuzijan-

¹⁰¹ Herr Johan Ferdinand grave von Portia referirt, das die infection in dorf Sabitscha also zuniembt, das mit demselben ganz auß ist und nägste dörfer als Podgraja und Coteso ergreifen worden. Deshalb begehr ein zwien todtengraber und einen barbierer sambt einen tauglichen subiectu, zu der inspection begert auch ein 30 pfunt pulver und soviel pley etc. (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

¹⁰² Herr grave von Portia berichtet, das die 12 geworbene soldaten nicht erklählich, welichen, die weil er die underhaltung zu geben, zu schwach, wolle inen die löb[liche] la[ndschaft] ander aber die g[e]richts und grundt herren beyspringen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

¹⁰³ Herr Petazi zu Triest meldet, sey khain scheüh der infection verhanden (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

¹⁰⁴ Herr Emanuel de Fini solle g[e]wislichen bey pönen 1000 dt denen armen ihme undergebenen inficierten die nöwendige profianthierung laisten (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

¹⁰⁵ Herr Merth von Pallenburg wölle sich der mühwoltung underfängen und mit den herren graven von Portia correspondieren, damit die päs verhöttet und denen inficierten von denen grundtherschaften die notturft geraicht werde (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

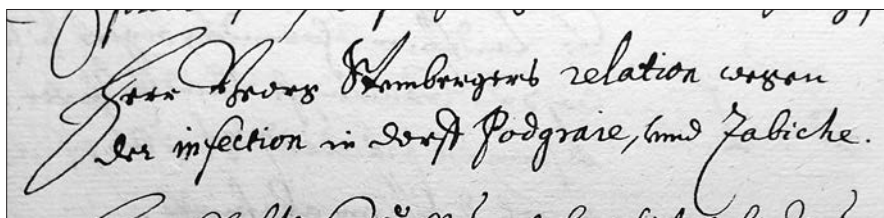
¹⁰⁶ Relation herrn Andre Ludwihen Wesiaghens und herren Melchior Stokkens der inficierten stätt, märkht und dörfer sambt denen inficierten und verstorbenen persohnen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

¹⁰⁷ Herr graf von Portia beantwort sich, wiederumben umb 12 soldaten, die inficierte örter zuverwehten, denen von Triest ist auf weitere verordnung der paaß abgeschlagen und den de Fini einen erstlicher befelch geschickt worden (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v).

¹⁰⁸ Herren Raphaeli Coraduz wirdt bey pönen 1000 dt auferlegt, das er seinen underthanen die notturft des leibs darreibe, die inficierte von denen gesunden separire, herren Merth von Pallenburg mit soldaten und underthanen die assistenz laiste und khainen saumer den paaß verstatte (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 61r).

¹⁰⁹ Herr Merth von Pallenburg avisirt die beschaffenheit der zu Laaser Poden eingerissenen infection; Herr von Pallenburg avisirt den laidigen standt der in Laaser Poden eingerissenen infection (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 61r).

¹¹⁰ Vir kot votlo mero v danem primeru navaja khaufmaas, ki po ugotovitvah Sergija Vilfana, Prispevki, str. 45, 76, »s precejšnjo verjetnostjo« ustreza merniku po ljubljanski meri, o tem gl. prav tam, str. 48–50.

Notica »Poročilo gospoda Jurija Stemberga o kužni epidemiji v vaseh Podgraje in Zabiče«, oktober 1631 (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 63r).

skega samostana v Bistri, gospod Pavel (Waysot),¹¹¹ resno opomnil svoje tam nastanjene podložnike.¹¹² Kljub omenjenim izrednim dajatvam za oskrbovanje vojakov, ki so zavarovali povezave z Loško dolino, so težave na tem področju ostale.

Podobno kot v zgoraj navedenih primerih gospodov De Fini in Coraduzzi bi lahko sklepali, da se je pomoči obolelim podložnikom otepal tudi Nikolaj Hörner, za katerega sicer ne vemo, kje je imel posesti. Prvi ukaz, ki je zaveden v registraturnem protokolu, Hörnerju naroča, naj svojim okuženim podložnikom nudi nujne življenjske potrebe. Poleg tega naj postavi dobro stražo pri vaseh, ki so mu podrejene, da se tega zla ne bo treba več bati.¹¹³ Vendar prvi ukaz verjetno ni veliko zalegel, saj so deželni poverjeniki nato za Hörnerja sestavili nov ukaz, ki mu je med drugim velel, naj bolj upošteva cesarsko in deželno-knežjo milost kot druge nepomembne skrbi. Poleg tega so mu sporočali, da bo »prihodnji torek«, verjetno na njegovo gospostvo, prišel doktor Bezjak s preventivnimi zdravili.¹¹⁴

Tudi septembra 1631 je glavno žarišče kužne epidemije na Kranjskem očitno ostal Loški Potok s širšo okolico. Naslednji notici namreč kažeta, da so stanovski poverjeniki hoteli vedeti imena petnajstih »okuženih« vasi na področju deželskega sodišča Lož in Loškega Potoka. Gospodu Hörnerju so zaupali povračilo dvanajstih pušk skupaj s steklenicami

za smodnik, dvajsetimi funti svinca in prav toliko smodnika. Zabeležka navaja še opravičilo »gospoda Coraduzzija« ter nadaljuje, da župnik na Blokah ni prišel in da je doktor Bezjak že odpotoval.¹¹⁵ Nato je v Ljubljano prispel dopis Rafaela Coraduzzija o stanju razširjajoče se kužne bolezni v Loškem Potoku, v katerem se je sodni gospod med drugim opravičil zaradi svoje neposlušnosti,¹¹⁶ vendar podrobnosti o razlogu za njegovo opravičilo niso znane.

Število omemb kužne epidemije se nato postopno zmanjšuje, saj registraturni protokol oktobra 1631 vsebuje le tri tovrstne zabeležke. Prva je poročilo gospoda Jurija Stemberga o »infekciji« v vaseh Podgraje in Zabiče,¹¹⁷ kar je druga neposredna zabeležka o kužni epidemiji v zgornji dolini Reke. Da je epidemija poleg Loškega Potoka močno prizadela tudi Loško dolino, kaže zabeležka pisma Baltazarja pl. Raunacha grofu Porcii, v katerem je Raunach opisal veliko stisko, ki so jo meščani Loža trpeli zaradi kužne epidemije, in naslovnika prosil za pomoč.¹¹⁸ Kljub temu so konec oktobra v Ljubljano prispele tudi spodbudnejše novice, grof Porcia je namreč poročal, da je epidemija v Loškem Potoku »prav tako« popustila, osvobojene so bile tri vasi. Poleg tega je obstajalo upanje, nadaljuje Porcia, da bosta kmalu varni tudi drugi dve vasi. Grof je stanovom posredoval popis stroškov, nastalih za stražo in vojake.¹¹⁹

¹¹¹ Pavel Waysot je bil prior kartuzije Bistra od 29. septembra 1629 do svoje smrti 1. septembra 1652 (Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 474).

¹¹² Zu unterhaltung der zwolf soldaten, so in grainzenden dörfern umb den Laaser Poden wegen der infection wahten, wirdt von jedweder ganzer hieben in der herschaft Habs[berg] und Stegberg, wie auch in Zirknitzer Poden und denen herumliegenden khaishleren ein khaufmaas waitzen abgefordert. Zu diser underhaltung wolle herr p[ater] [?] Paulus prior zu Freidniz seine aldort gesessene underthanen ernstlich anhalten (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 61r).

¹¹³ Herr Nicolaß Hörner solle denen ihm untergebenen inficierten underthanen die notwendigkait des laibs raichen, auch guette waht bey denen ihm untergebenen dörfern, damit nicht ferrers unbails zueförhten, anstellen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 61r).

¹¹⁴ Die herren verordneten haben ein befelch auf Nicolaßen Hörner außgefertigt, damit er mehr die kay[serliche] und fürst[liche] gnad, alß andere unnotwendige sorg gelten lasse. Herr d[octo]r And[reas] Ludovicus Wesiagkb wirdt auf khünftigen erhtag mit denen praeservativis volgen (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 61v).

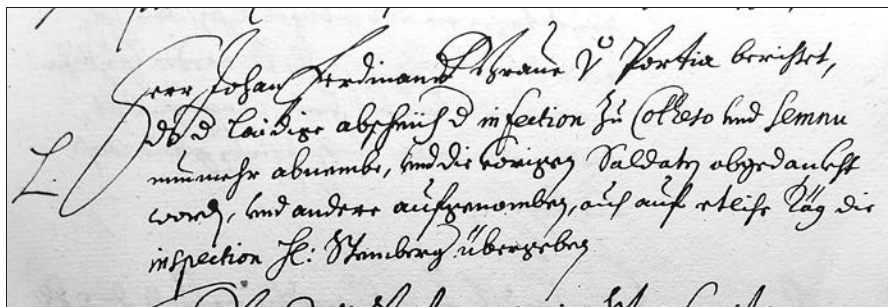
¹¹⁵ Die herren verordneten begehren zu wissen, wie die 15 inficierte dörfer in laasarischen landtgericht und poden mit namben haiszen. Haben auch herrn Hörner auf widerstattung 12 rohr sambt denen pulverflaschen, 20 pfunt bley und sovil pulver anvertrauth. Entschuldigung herrn Coraduzzi. Pfarrer zu Ablagkb, ist nicht erschinen, herr d[octo]r Wesiagkb, ist alberaith, verraist (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 61v).

¹¹⁶ Herr Raphael Coraduz g[e]richts inhaber in Laaser Poden berichtet die beschaffenheit der grassierenden infection, entschuldiget sich auch seines imputirten unfleis (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 61v).

¹¹⁷ Herr Georg Stembergers relation wegen der infection in dorf Podgraje und Zabicke (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 63r).

¹¹⁸ Herr Balthasar von Raunach berichtet den herrn grafen von Portia, die grosse noth der burgerschaft zu Laas, die sye wegen der infection laiden müessen, rufft umb hilf (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 63r).

¹¹⁹ Herr Johan Ferdinand graf von Portia berichtet, das die infection in Laaser Poden etlicher massen nachgelassen, drey dörfer liberiret, verhoffent in khurzen auch die ander zwey dörfer zuversichern. Darbey ist die specification der auferlassenen spes auf die wäch und soldaten (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 63v).

Notica: »Gospod Janez Ferdinand grof Porcia poroča, da se neprijetni gnus okužbe v Kuteževem in Zemonu zdaj zmanjšuje in da so bili prejšnji vojaki odpuščeni in sprejeti drugi, pa tudi to, da je nadzorovanje za nekaj dni prepustil gospodu Stembergu«, november 1631 (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registraturprotokoll 15, fol. 66r).

Novembra 1631 se »infekcija« neposredno omenja le v eni zabeležki registraturnega protokola, vendar so z njo po vsej verjetnosti povezane še vsaj tri druge, četudi je ne omenjajo. Edina neposredna omemba kužne epidemije tega meseca se nanaša na območje zgornje doline Reke, in sicer je grof Porcia v Ljubljano poročal, da se je »neprijetni gnus okužbe« v Kuteževem in Zemonu¹²⁰ tedaj že zmanjševal ter da so bili prejšnji vojaki odpuščeni in sprejeti drugi. Dodal je še, da je nadzorovanje za nekaj dni prepustil gospodu Juriju Stembergu.¹²¹ Slednja zabeležka kljub kratkosti vsebuje veliko pomembnih podatkov o protiepidemioloških ukrepih na Bistriškem, ki pa jih je manj kot za področje Loške doline in Loškega Potoka.

Zgornje navedbe grofa Porcie, ki obenem pomenijo tretjo omembo kužne epidemije na obravnavanem območju, potemtakem kažejo, da so bile tudi na Bistriškem postavljene t. i. »infekcijske straže«, čeprav ne vemo, v katerih vaseh in koliko vojakov je bilo za to najetih. Sklepamo lahko, da so vzdrževanje stražarjev prevzela okoliška gospostva, čeprav tudi o tem neposrednih podatkov v pregledanih virih ni. Obravnavana notica o poročilu grofa Porcie kaže, da je infekcijskim stražam na Bistriškem kužno epidemijo uspelo omejiti na zgornjo dolino Reke, za Loškim Potokom drugo žarišče »infekcije« na Kranjskem, saj s podatki o obolelih severno od Zemona ne razpolagamo.

»Infekcijske straže« so novembra vztrajale tudi na severnem robu Loške doline. Martin pl. Palmburg je od deželnih stanov tega meseca namreč ponovno že-

lel 24 funtov smodnika in svinca za nanovačene vojake, ker so prejšnjo pošiljko že porabili. V nadaljevanju povzetka pisma izvemo, da je Palmburg poročal tudi o pomanjkanju živeža, ki je pestilo vojake, kar kaže, da se razmere na področju preskrbe kljub izrednim datjavam v naturalijah na območju Cerknice in Hošperka, omenjenim septembra, do novembra niso izboljšale. Poleg tega izvemo, da so bile »infekcijske straže« postavljene v krajih: [Bloška] Polica proti Blokam, Bločice, grad Šteberk, Žerovnica, Lipsenj in Goričice.¹²²

Naslednji z epidemijo povezan zaznamek je sicer pomemben, ker je prvi v obravnavanem viru, ki kaže, da je epidemični val leta 1631 pljusnil tudi na širše področje Vipavske doline, vendar po drugi strani pušča veliko odprtih vprašanj. Registraturni protokol namreč navaja, da so novembra Lanthierijevemu skrbniku in sodniku v Vipavi z vso resnostjo naročili, naj takoj izolira Rihemberk (danes Branik) in naj od nikogar, naj bo kdorsibodi, ne sprejema *fede*. Poleg tega so vipavskemu skrbniku in sodniku naročili, naj v Ljubljano piše o stanju v Vipavi in okoliških krajih.¹²³ Omenjena zabeležka kaže, da se je epidemija s Krasa, ki jo je avgusta med drugim omenjala zgoraj obravnavana cesarska odredba,¹²⁴ začela širiti v Vipavsko dolino.

Iz obravnavanega zaznamka žal ne izvemo, ali je kužna epidemija prizadela tudi kranjski del Vipavske doline¹²⁵ ali pa je ostala omejena na Goriško. S tem

¹²⁰ Glede Zemona se odpira vprašanje, ali je epidemija prizadela oba, Gornji in Dolnji Zemon, ali le eno od teh vasi, delitev je namreč obstajala že od srednjega veka, gl. *Historična topografija Primorske*, str. 75–76, 117–118, 606. Obravnavani vir navaja le toponim *Semnu* (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registraturprotokoll 15, fol. 66r).

¹²¹ Herr Johan Ferdinand grof von Portia berichtet, das der laidige abscheu der infection zu Cotheso und Semnu nunmehr abneme, und die vorigen soldaten abgedankt worden und andere aufgenommen, auch auf etliche tag die inspection herrn Stembergen übergeben (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registraturprotokoll 15, fol. 66r).

¹²² Herr Merth von Pallenburg begert von einer löb[lichen] la[ntschaft] für die geworbene soldaten widerumb ein 24 pfunt pulver und bley, dan das vorige alles verbraucht worden. Referirt auch den mangel der vidualien, so die soldaten leiden, die das dorf Poliza gegen Ablag, Oblatschitz, das g[le]schlos Stegberg, Schrauniz, Lipsen und Goriziza stark verwahten (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registraturprotokoll 15, fol. 66r).

¹²³ Den lantherischen pfleger und richter zu Wippach wirdt alles ernsts auferlegt, das sy Reiffenberg alsobaldt bandisirn und von khainen, sey webr er will, die fede annemen, auch waß für ein beschaffenheit zu Wippach und andern umbligenden orten seye auf Laybach zueschreiben (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registraturprotokoll 15, fol. 66r). O *fede* gl. op. 91.

¹²⁴ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registraturprotokoll 15, fol. 59r.

¹²⁵ Znano je, da je kužna epidemija kranjski del Vipavske doline prizadela spomladi 1623 (SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registra-

Zemljevid z zgornjo dolino reke Reke in Loško dolino, glavnih žarišč kužne epidemije na Kranjskem leta 1631 (Joseph Karl Kindermann, *Atlas von Inneroesterreich* (1789–1797), Innerkrain oder der Adelsberger Kreis, Graetz 1795, detajl; Wikimedia Commons).

v zvezi je presenetljivo navodilo, ki ga je vipavski oskrbnik in sodnik prejel iz Ljubljane, naj izolira Rihemberk, ki je ležal na goriški strani deželne meje. Nemara se je nanašalo le na prometne povezave, ki jih je ta goriški kraj imel s kranjskim delom Vipavske doline. Sicer pa tudi mejni spori med Kranjsko in Goriško v času kužnih epidemij ne bi bili brez precedensa, oktobra in novembra 1625 se je namreč med omenjenima deželama zaradi postavitve goriških »infekcijskih straž« v Razdrtem in na Colu razvnel mejni spor.¹²⁶ Drugih podatkov o epidemiji na Vipavskem leta 1631 v pregledanih virih ne najdemo.

Konec novembra naletimo na podatek, da je deželni upravnik Auersperg s stanovskimi poverjeniki obravnaval dokumente o izdatkih, ki sta jih imela

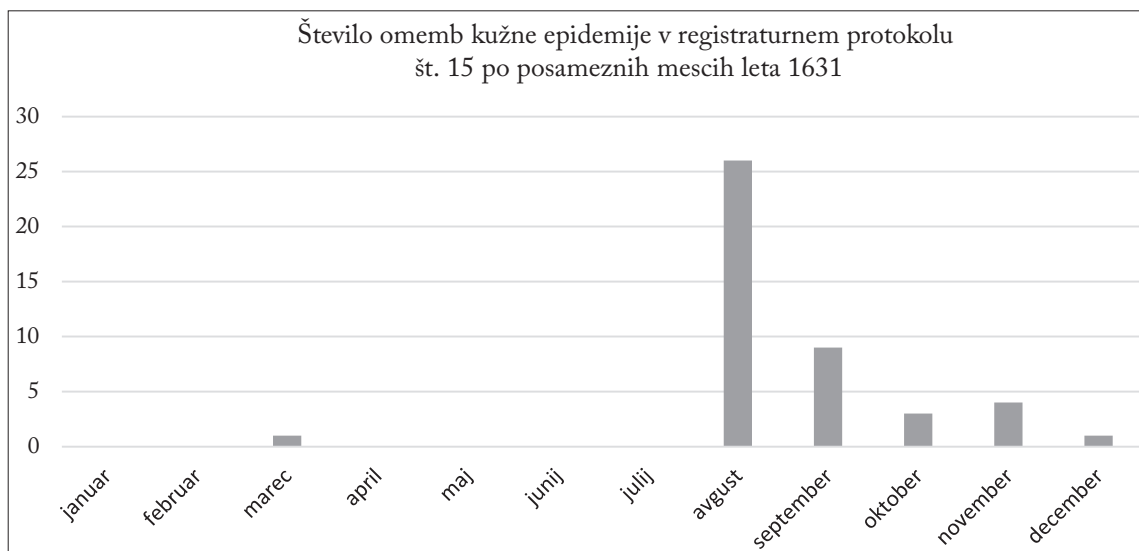
gospoda Palmburg in župnik na Blokah.¹²⁷ Čeprav se epidemija v omenjenem zaznamku ne pojavi, lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da so izdatki, o katerih je bil govor, nastali zaradi boja proti kužni epidemiji na območju Loške doline in Loškega Potoka. Kljub temu, da padanje števila omemb »infekcije« v registraturnem protokolu od septembra dalje in pravkar omenjena razprava o stroških kažeta na postopno umirjanje razmer, so se primeri obolenj vsaj v glavnem žarišču na Kranjskem očitno pojavljali vsaj še do konca leta 1631. Decembra namreč naletimo na zadnje poročilo o »stanju neprijetne infekcije« v Loškem Potoku.¹²⁸

tursprotokoll 14, fol. 271r). O tem gl. Kočevar, Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627, [v tisku].

¹²⁶ SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 386v, 390r, 390v, 391r. O tem gl. Kočevar, Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627, [v tisku].

¹²⁷ Acta so zwischen herrn landtsverwalter und anderen herren verordneten wegen allerley ausgaaben den herrn von Pallenburg und pfarherren zu Ablagkh, sein tractirt worden (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 66v).

¹²⁸ Herr von Prankh berichtet, die beschaffenheit der laidigen infection zu Laaserpoden (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 68r).

Kužna epidemija leta 1631 v registraturnem protokolu

V pregledanih virih vesti o kužni epidemiji na Kranjskem decembra 1631 prenehajo. Čeprav lahko na podlagi zgoraj predstavljenih podatkov sklepamo, da večjih izbruhov nalezljive bolezni na jugozahodu dežele v tem času ni bilo več, posameznih primerov ne moremo izključiti. Dejstvo, da se kužna epidemija v nobenem od treh epidemioloških žarišč, vključujoč dolino Reke, v registraturnem protokolu leta 1632 ne omenja niti enkrat, je pomembno, saj obstaja verjetnost, da se je po drugi strani »kuga« tega leta ponovno pojavila v Kopru.¹²⁹ Za dokončen odgovor na vprašanje izzvenenja epidemije bodo v prihodnosti potrebne analize virov cerkvene provenience, zlasti tržaške škofije, in notranjeavstrijske vlade v Gradcu, ki bodo nemara postregli z novimi podatki.

Poleg tega so kranjski stanovi maja 1632 obudili pogajanja z Beneško republiko o trgovini s soljo.¹³⁰ V imenu kranjskih stanov so se zastran soli v Benetkah pogajali »komisarji«, ki se prvič omenjajo junija, pogajanja pa so bila po mučnih zapletih, kot kažejo dozdašnje raziskave, sklenjena decembra 1632. Z vidika proučevanja epidemioloških razmer je povedno, da se v živahni korespondenci, ki je med junijem in decembrom 1632 potekala med kranjskimi komisarji v Benetkah in organi kranjskih deželnih stanov v Ljubljani,¹³¹ kužna epidemija ne omenja niti enkrat, kar kaže na umirjanje razmer na tem področju, čeprav naj bi Koper tega leta utrpel ponoven krajši izbruh kužne bolezni.¹³²

V zvezi z zgornjo rekonstrukcijo dogajanj, povezanih z epidemijo, lahko zaključimo, da je ta med avgustom in decembrom 1631 na Kranjskem prizadela zlasti Loški Potok in Loško dolino ter kraje ob zgornjem toku reke Reke. Grafa, ki ga izrišejo po mesecih taksativno nanizane omembe »infekcije« v registraturnem protokolu št. 15, ne smemo uporabljati za ugotavljanje incidence okužb, saj je študija epidemičnega vala med letoma 1623 in 1627 pokazala, da so v omenjenem viru možne velike diskrepance med kvantitativno in kvalitativno izpovedno vrednostjo protokoliranih zabeležk.¹³³ Kljub temu lahko število omemb epidemije po posameznih mescih ponudi določen vpogled v aktivnosti kranjskih deželnih stanov za zaježitev njenega širjenja.

Na spodnjem grafu je po posameznih mescih predstavljenih 44 omemb kužne epidemije iz glavnega vira te razprave. Prva omemba leta 1631 je zabeležena marca, ko se je epidemija Kranjski bližala z zahoda, po štirimesečnem premoru in julijskih razpravah na deželnem zboru in t. i. stanovski konferenci pa avgusta s 26 zabeležkami »infekcija« postane glavna tema korespondence kranjskih deželnih stanov. V treh avgustovskih noticah se kužna epidemija sicer ne omenja neposredno, vendar lahko na podlagi vsebine nedvomno sklepamo, da se nanašajo nanjo. Število omemb se septembra zniža na devet in oktobra pade na tri. Novembra beležimo štiri zabeležke, v katerih se epidemija neposredno omenja le v prvi, ostale pa se nanjo nanašajo. Decembra se »neprijetna infekcija« omenja le še enkrat.

O razširjenosti kužne epidemije leta 1631 na Kranjskem zgoraj obravnavane zabeležke iz registra-

¹²⁹ Schiavuzzi, *Le epidemie*, str. 442; Kramar, *Epidemije*, str. 100–102.

¹³⁰ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 82v.

¹³¹ Glede pogajanj o trgovini s soljo je leta 1632 med Ljubljano in Benetkami potekala živahna korespondenca, gl. SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 85v–99v.

¹³² Schiavuzzi, *Le epidemie*, str. 442; Kramar, *Epidemije*, str. 100.

¹³³ O tem gl. Kočevar, *Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627*, [v tisku].

turnega protokola omogočajo sklep, da je na območju Loške doline najsevernejša točka, ki jo je doseglja »infekcija«, Podlož,¹³⁴ v dolini Reke pa Zemon, pri čemer ni znano, ali se omemba v viru nanaša na Gornji ali Dolnji Zemon.¹³⁵ V Vipavski dolini se je kužna epidemija kranjskim mejam približevala z območja Rihemberka, danes Branika, vendar za zdaj še ni gotovo, ali je goriško-kranjsko deželno mejo dejansko prestopila.¹³⁶ Poleg Kranjske je kužna epidemija v obravnavanem valu prizadela nekatera druga območja slovenskega etničnega prostora na zahodu, in sicer je v Istri opustošila zlasti Koper z okolico,¹³⁷ pljusnila pa naj bi celo do koroškega Beljaka.¹³⁸

Sklep

Protiepidemiološki ukrepi kranjskih deželnih stanov so se stopnjevali glede na ogroženost. Po prvih dveh patentih o prepovedi trgovanja z Beneško republiko marca 1630 in 1631 je deželni zbor na dvanajsti seji, 10. julija 1631, sklenil zapreti zunanje meje dežele. Ker je kljub zapori v naslednjem mesecu dni kužna epidemija zajela nekatere južne in zahodne dele dežele, so stanovi avgusta začeli izolirati tudi posamezne okužene kraje znotraj kranjskih meja. Za izolirane kraje se v pregledanih virih za leto 1631 pojavljajo zlasti izpeljanke iz besede »zastraženja« (*verwachtung*), medtem ko je bila v prejšnjem epidemičnem valu med letoma 1623 in 1627 pogosta beseda *bandisiert*.¹³⁹ Kljub temu lahko sklepamo, da gre za identičen ukrep osamitve krajev oziroma območij, kjer je izbruhnila kužna epidemija.

Infekcijske straže so se na deželni meji torej pojavile julija, avgusta pa so začele izolirati okužena območja v deželi in na položajih vztrajale vsaj do novembra 1631. Vzpostavili so jih najeti vojaki, in sicer sta nedvomno izpričani dve takšni zapori; prvo je dvanajst mož pod orožjem vzpostavilo na severozahodnem robu Loške doline, druga pa je po vsej verjetnosti stražila nekje v dolini Reke, domnevno severno od Zemona, ki je najsevernejši kraj na Bistriškem, kamor se je izpričano razširila epidemija. Poleg večkrat omenjenih težav s preskrbo najetih vojakov med Goričicami in Bloško Polico v oči bode podatek

o veliki porabi smodnika in svinca.¹⁴⁰ O možnih razlogih zanjo lahko trenutno le ugibamo, saj s poročili o morebitnih uporih protiepidemiološkim ukrepom ali celo spopadih ne razpolagamo.¹⁴¹

Poleg preventivnih ukrepov za preprečevanje širjenja bolezni v deželo in po deželi sami se omenjajo zdravstveni ukrepi na prizadetih območjih, in sicer sta jih v Loškem Potoku izpričano izvajala doktor Andrej Ludvik Bezjak in sanitetni nadzornik Melhior Štok ob pomoči neimenovanih padarjev in njihovih pomočnikov. Po do zdaj zbranih podatkih je bila njuna dejavnost omejena zlasti na Loško dolino in Loški Potok, ranocelnik pa se omenja tudi na Bistriškem.¹⁴² Za preskrbo obolelih so bili zadolženi lokalni zemljiški gospodje, registraturni protokol omenja: Stemberga, De Finija, Coraduzzija, Hörnerja in posredno tudi Raunacha. Ker so pogoste celo grožnje z izgubo cesarske milosti in denarnimi kaznimi, se zdi, da je ta del preskrbe vsaj v začetnem obdobju šepal in da so se mu nekateri plemiči želeli izogniti.

Na prisotnost kužne epidemije ob zgornjem toku Reke na začetku avgusta 1631 prvič opozori poročilo, v katerem grof Porcia stanovske urade obvešča, da je prejel ukaz gospodoma Juriju Stembergu in Emanuelu De Finiju, ki naj bi svojim okuženim podrejenim že nudila potrebno.¹⁴³ Ker je bil Stemberg tisti čas lastnik gradu Gotnik pri Zabičah, De Fini pa je imel v lasti polovico gosposčine Jablanica,¹⁴⁴ je jasno, da zabeležka v registraturnem protokolu kaže na prisotnost kužne epidemije na obravnavanem območju. Verjetno se nanj posredno nanašajo tudi opomini De Finiju, naj zagotovi preskrbo za svoje obolele podložnike. Kužna epidemija se v zgornji dolini Reke v zabeležkah registraturnega protokola neposredno omenja le trikrat, in sicer v drugi polovici avgusta, oktobra in novembra 1631.¹⁴⁵

Za ozemlje današnje občine Ilirska Bistrica so znana imena štirih vasi, ki jih je med avgustom in novembrom 1631 prizadela nalezljiva bolezen, in sicer gre za naselja Zabiče, Podgraje, Kuteževo in Zemon,¹⁴⁶ medtem ko poročil o obolelih v sosednjih vaseh ni. Prav tako po zbranih podatkih ne razpolagamo z nobenim seznamom obolelih ali žrtev kužne epidemije leta 1631. Medtem ko je znano, da so se

¹³⁴ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v.

¹³⁵ Prav tam, fol. 66r.

¹³⁶ Prav tam, fol. 66r.

¹³⁷ Za razliko od Kopra, kamor naj bi se kuga z ladjo razširila iz Benetk (Schiavuzzi, *Le epidemie*, str. 442), naj bi grozote epidemije povečini ostale prihranjene Trstu, kjer je znan le primer sumljive smrti nekega mornarja avgusta 1631 (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v–59r), in Goriški, kjer se je nalezljiva bolezen novembra 1631 morda pojavila le na območju Rihemberka (prav tam, fol. 66r).

¹³⁸ Travner, *Kuga*, str. 103–104.

¹³⁹ Prim. SI AS 2, Stan. I., šk. 860, Registratursprotokoll 14, fol. 271r, 274v, 344v. O tem Golec, *Kužne epidemije* (2022), str. 44; Kočevar, *Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627*, [v tisku].

¹⁴⁰ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 58v–59r.

¹⁴¹ Znano je, denimo, da so prebivalci Šentpeterskega predmestja Ljubljane avgusta 1599 podrli protiepidemiološko ograjo, ki so jo okrog njihovega naselja postavile mestne oblasti (Travner, *Kuga*, str. 99).

¹⁴² SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v.

¹⁴³ Prav tam, fol. 58r.

¹⁴⁴ Smole, *Graščine*, str. 35, 163, 686; Sapač, *Grajske stavbe*, III, zv. 3, str. 16.

¹⁴⁵ SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 59v, 63r, 66r.

¹⁴⁶ Vir ne navaja, ali je šlo za Gornji ali Dolnji Zemon (SI AS 2, Stan. I., šk. 861, Registratursprotokoll 15, fol. 66r).

meščani Loža med epidemijo zaobljubili zgraditi cerkev, posvečeno sv. Roku, ki je bila postavljena po letu 1635,¹⁴⁷ za območje ob zgornjem toku Reke podobne gradnje sakralnih objektov iz zaobljube v povezavi z epidemijo leta 1631 še niso znane. To je razumljivo, saj je bila Loška dolina med obravnavano epidemijo bolj prizadeta kot kraji na Bistriškem.¹⁴⁸

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana (Slovenija)
Glavno skladišče.
Zbirka rokopisov, redkih in starih tiskov.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko.
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko.
AS 1097, Zbirka normalij.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 346, Rokopisni elaborati 26.

LITERATURA

Alfani, Guido in Percoco, Marco: Plague and long-term development: the lasting effects of the 1629–30 epidemic on the Italian cities. *EHES Working Papers in Economic History* 106, 2016, str. 1–37 (<https://ehes.org/working-papers/>).
Bertoša, Slaven: La peste in Istria nel medio evo e nell'età moderna (il contesto europeo delle epidemie). *Atti*, št. 37, 2007, str. 121–159.
Bilc, Janez: *Kronika fare trnovske na Notranjskem*. Ilirska Bistrica: Župnija, 2022.
Bratož, Urška: Človek v primežu epidemije: doživljanje kuge v Kopru in Gorici v 17. stoletju. *Arhivi* 43, 2020, št. 2, str. 271–286.
Bratož, Urška: Kuga in prestopki zoper zdravje: iz fragmentov sodnih procesov (Koper, 1630–31). *Acta Histriae* 23, 2015, št. 4, str. 713–734.
Bratož, Urška: Med naravnim in družbenim: zgodovina epidemičnih bolezni v ponovnem branju. *Acta Histriae* 14, 2006, št. 2, str. 393–414.

Bratož, Urška: Peste sul e oltre il confine asburgico-veneto: un'epidemia per ricostruire la popolazione (Capodistria, 1630–31). *Popolazione e storia* 16, 2015, št. 2, str. 73–94.

Cherini, Aldo: *La peste di Capodistria e il santuario di Semedella (1630–1631)*. Trieste: Autoedizione, 1991 (<https://www.cherini.eu/pdf/Peste.pdf>).

Cossar, Ranieri Mario: L'epidemia di peste bubbonica a Capodistria negli anni. 1630 e 1631. *Archeografo triestino*, 3a ser., vol. 14, 1928, str. 177–192.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*, III. Theil, Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657). Laibach: I. v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1875.

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*, 4. zv., Župani in sodniki 1650–1785 (ur. Sonja Anžič-Kemper in Barbara Žabota). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2012 (Gradivo in razprave, 34).

Flamm, Heinz: *Die ersten Infektions- oder Pest-Ordnungen in den österreichischen Erblanden, im Fürstlichen Erzstift Salzburg und im Innviertel im 16. Jahrhundert*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008 (Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte der Naturwissenschaften, Mathematik und Medizin, Band 58).

Glaser, Edvard: Kuga v dobi Andreja Perlacha. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 62 = n. v. 27, 1991, št. 2, str. 195–216.

Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. *Kronika* 49, 2001, št. 1–2, str. 23–64.

Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo = Plague epidemics in Lower Carniola between tradition and reality. *Kronika* 70, 2022, Iz zgodovine epidemij (izredna številka), str. 41–78, 141–182. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.izr.04>

Grdina, Igor: *V blodnjakih večne vojne za trajni mir*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2020 (Zbirka Zbiralnik, 27).

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda. Del 1. Reprint prve izdaje, ki je izšla v 6 zvezkih v letih od 1910 do 1916*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*. Ljubljana: Viharnik, 2016.

Ivetic, E.: La peste del 1630 in Istria: alcune osservazioni sulla sua diffusione. *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, a. XCVI, n. s. XLIV, 1996, str. 171–194.

Kebe, Janez: *Loška dolina z Babnim Poljem. Zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno Polje* [1. del]. Ljubljana: Družina, 1996.

¹⁴⁷ Kebe, *Loška dolina*, str. 458; Travner, *Kuga*, str. 104, op. 60.

¹⁴⁸ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800 (P6–0437) ter raziskovalnega projekta Epidemije in zdravstvo v interakciji. Epidemije kot javnozdravstveni problem v slovenskem prostoru od epidemij kuge do 20. stoletja (J6–3122), ki ju iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Za nesebično pomoč pri pripravi razprave zahvalo dolgujem Borisu Golcu.

- Keber, Katarina: *Čas kolere: epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 6).
- Keber, Katarina: Epidemija kolere na Pivki leta 1855. *Slavenski zbornik* (ur. Janko Boštjančič). Vrhnika: Galerija 2, 2005, str. 9–26.
- Koblar, Anton: Iz kronike krškega mesta. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, 1899, št. 1, str. 19–24.
- Koblar, Anton: O človeški kugi na Kranjskem. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 1, 1891, št. 1, str. 39–55.
- Kočevar, Vanja: Dedna poklonitev vojvodine Kranjske kralju Ferdinandu III. leta 1631. *Kronika* 67, 2019, št. 2, str. 219–234.
- Kočevar, Vanja: Kužna epidemija med letoma 1623 in 1627 na Kranjskem na podlagi stanovskega registraturnega protokola. *Epidemije in zdravstvo: zgodovinski pogled* (ur. Katarina Keber). Ljubljana: Založba ZRC, 2023 [v tisku].
- Kočevar, Vanja: Patent cesarja Ferdinanda II. o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel iz leta 1628: Kritična objava in prevod. *Arhivi* 43, 2020, št. 2, str. 381–426.
- Kočevar, Vanja: *Vojvodina Kranjska v času Ferdinanda II. (1595–1637): politična zgodovina osrednje slovenske dežele*. Ljubljana: doktorska disertacija, 2016.
- Košir, Matevž: *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*. Ljubljana: (doktorsko delo), 1999.
- Kramar, Janez: Epidemije v Slovenski Istri. *Zgodovinski časopis* 49, 1995, št. 1, str. 99–112.
- Kranjc, Andrej: Reka. *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), zv. 10. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996, str. 161–162.
- Macher, Mathias: *Handbuch der kaiserlichen königl. Sanität-Gesetze und Verordnungen mit besonderer Beziehung auf die innerösterreichischen Provinzen [...]*, Erster Band: Von den ältesten zeiten bis Ende 1812. Graz: bei Jakob Franz Dirnböck; Laibach: bei Ignaz Alois Edlen v. Kleinmaier; Klagenfurt: in Sigismund's Buchhandlung (E. Liegel.), 1846.
- Nared, Andrej: Arhiv kranjskih deželnih stanov. *Arhivi* 24, 2001, št. 2, str. 1–17.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi: oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 7).
- Peinlich, Richard: *Geschichte der Pest in Steiermark*, I. Band. Graz: Vereins-Buchdruckerei, 1877.
- Postojnsko okrajno glavarstvo: zemljepisni in zgodovinski opis*. Vrhnika: Galerija 2; Postojna: Občina, 2003.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 4).
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 3, Notranjska. Knj. 3, Porečje Reke z Brkini*. Ljubljana: Viharnik, 2007 (Zbirka Grajske stavbe, 19).
- Schiavuzzi, Bernardo: Le epidemie di peste bubbonica in Istria. *Atti e Memorie della Societa Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. IV, 1888, št. 1–2, str. 423–447.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol.–1747. Cerkvene zadeve*, 2. in 6. del. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1988, 1997.
- Travner, Vladimir: *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.
- Tschaikner, Manfred: Eine winterliche Reise von Innsbruck über Kärnten nach Triest und Wien (1630/31): die Beschreibung des Brautzugs der Prinzessin Maria Anna von Spanien durch Jakob Hannibal II. von Hohenems. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 269–282.
- Valvasor, Johann Weikhard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain, das ist, Wahre, gründliche, und recht eigendliche Belegen- und Beschaffenheit dieses [...]*. Laybach: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. *Zgodovinski časopis* 8, 1954, str. 27–86.
- Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije* (ur. Ema Umek in Janez Kos). Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1975 (Vodniki. 2. zvezek).
- Zadnikar, Marijan: *Hrastovlje: romanska arhitektura in gotske freske*. Ljubljana: Družina, 2017.
- Zupanič Slavec, Zvonka: Epidemije na Slovenskem. Lakote, kuge in vojne reši nas, o Gospod! *Množične smrti na Slovenskem. Zbornik referatov. 29. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Izola, 22.–24. 10. 1998* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1999, str. 201–210.

SPLETNI VIRI

- Bizjak, Matjaž, in Šilc, Jurij in Seručnik, Miha in Makuc, Neva: *Historična topografija Primorske (do leta 1500) [Elektronski vir]: na podlagi gradiva Milka Kosa*. Ljubljana: Založba ZRC, 2022 (Slovenska historična topografija, 2) <https://zalozba.zrc-sazu.si/sl/publikacije/historicna-topografija-primorske-do-1500>).

S U M M A R Y

The plague epidemic of 1631 in Carniola and its spread along the upper course of the Reka River

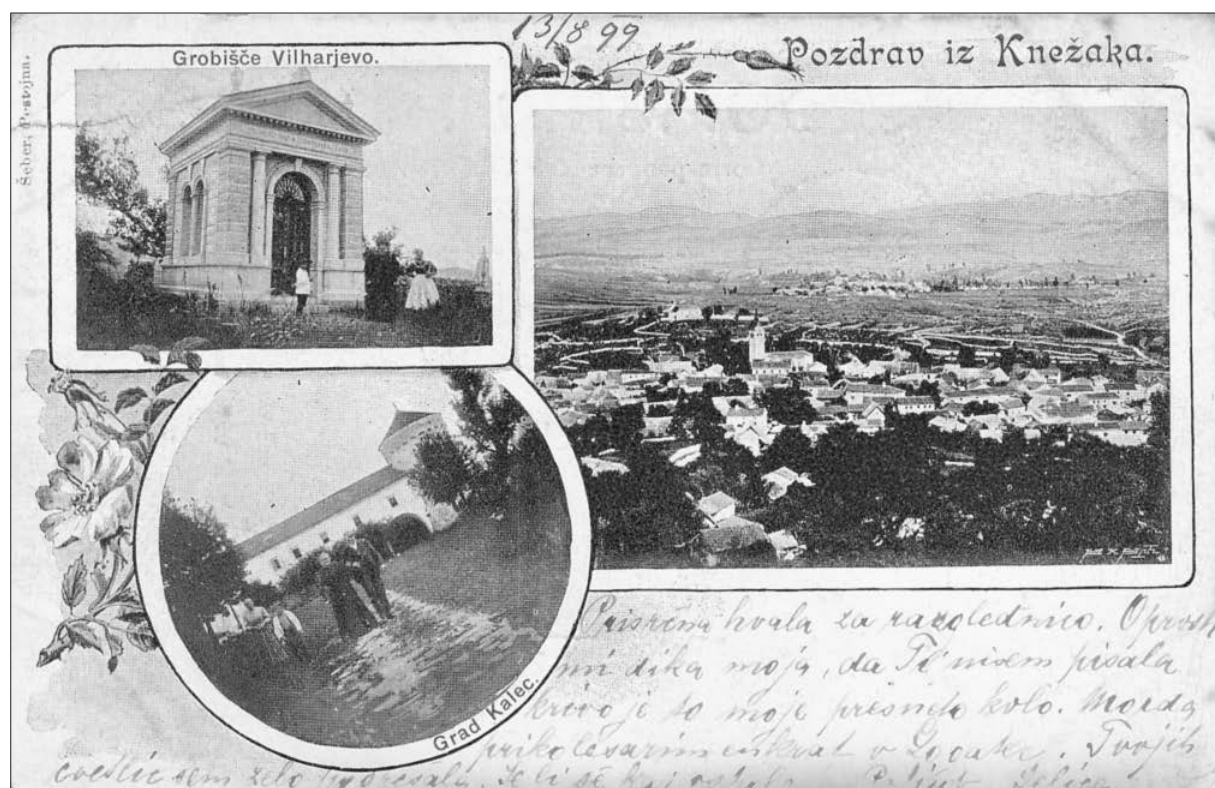
The plague pandemic that ravaged northern and central Italy between 1629 and 1633 extended beyond the boundaries of the Holy Roman Empire in 1631, impacting, among others, the area of Loška Dolina and Loški Potok, as well as villages along the upper course of the Reka River in the Duchy of Carniola. The article details the timeline of the epidemic's transmission in Carniola and the preventive measures adopted by the Carniolan Provincial Estates. Due to a shortage of historical documents on the pandemic outbreak in Carniola, the primary source used in this investigation is the Provincial Estates' Registry Protocol No. 15, which chronicles the correspondence sent and received by the Estates' clerks. To a lesser extent, the research also draws on the minutes of the Carniolan Provincial Assembly and the materials of the Carniolan Provincial Vidame (*Vizedom*).

The Registry Protocol made the first reference to the plague epidemic in March of 1630, in a recorded patent that restricted trade with the Venetian Republic due to a spreading 'infection'. Afterwards, the epidemic disappeared from the source for a year, reemerging in March 1631, after trade with the Venetians was banned again. On 10 July, the Carniolan Provincial Assembly addressed the 'unpleasant infection' approaching the provincial borders from the west. On 18 July, the representatives of the four Curiae of the Estates convened and resolved to authorize Johann Ferdinand von Porcia to close the external provincial borders. They also sent a letter to

Rafael Coraduzzi requesting the suspension of the weekly fair in Grahovo. Despite these measures, the epidemic crossed the borders of Carniola. By August, it had spread to some areas in the southern and southwestern parts of the province.

In July, plague guards were deployed to the provincial border to prevent the spread of infection. In August, they began to isolate the infected regions within the province and remained in place at least until November 1631. Within the province, hired soldiers set up two documented barriers: the first, manned by twelve individuals, at the northwestern edge of Loška Dolina, and the second is believed to have been located in the Reka River valley. Additionally, health measures were implemented in the affected areas by Dr Andrej Ludvik Bezjak and Sanitary Superintendent Melhior Štok in Loška Dolina and Loški Potok as well as an anonymous barber surgeon at the epidemic hotspot in the Bistrica region. These measures were taken alongside preventive measures aimed at halting the spread of the disease. Local landlords were responsible for providing for the sick, a duty which some nobles wanted to avoid.

Between August and November 1631, the contagious disease struck four villages in the present Municipality of Ilirska Bistrica, namely, Zabiče, Podgraje, Kuteževo, and Zemon, while it was not reported in the surrounding villages. Also, based on the data we have collected, there is no list available of patients or victims affected by the epidemic. The initial indications of a plague outbreak in the upper section of the Reka River can be traced back to August 1631, as per reports that the local landlords Georg von Stenberg and Emanuel De Fini were directed to assist their ailing serfs who had contracted the disease. The registry protocol only makes three direct mentions of the "infection" in the area under consideration—in the second half of August, October, and November 1631.

Stara razglednica Knežaka (iz zbirke Milana Škrabca).

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)